

GULYÁS LÁSZLÓ

**Küzdelem egy multietnikus régióért,
avagy a Bánság felosztásának
(1918–1920) problematikája
multidiszciplináris megközelítésben**

1918–1920-ban a Bánság birtoklásáért komoly küzdelem folyt a szerb és a román állam között. A konfliktus két szintéren zajlott. Egyrészt a terepen, azaz a Bánságban, és elsősorban annak „fővárosában”, Temesvárott, ahol magyarok, németek, románok és szerbek küzdöttek egymással a terület birtoklásáért. Ennek egyik fontos állomása volt a Bánsági Köztársaság kiáltása. Ezekben a napokban magában a Bánságban a helyzet odáig fajult, hogy a francia hadseregnek 1919 januárjában egy „semleges zónát” kellett kialakítania annak érdekében, hogy megakadályozzák egy szerb–román háború kitörését (lásd a 2. térképet). Másrészt Versailles fényes termeiben is éles küzdelem folyt a román és szerb küldöttség között. A román politikusok keményen érveltek amellett, hogy az egész Bánság őket illeti, míg a szerbek a terület megosztásáért küzdöttek.

Jelen tanulmány terjedelmi keretei miatt csak a Versailles-ban lezajlott küzdelmet dolgozza fel. Ennek megfelelően tanulmányunk célkitűzése bemutatni, összevetni, elemezni és értékelni a szerb és román érveket. Rámutatni, hogy a különféle érvek mögött voltak-e reális tartalmak. Valóban ez volt-e az etnikai helyzet, valóban úgy működtek-e a gazdasági folyamatok, ahogy az egymással vitázó felek lefestették. Eközben azt is bemutatjuk, hogy az érvekről hogyan vélekedtek a nagyhatalmak döntéshozói, és ez milyen eredményhez vezetett a Bánság megosztása során.

Tanulmányunk logikai íve hét részből épül fel: Az első részben röviden felvázoljuk a Bánság mint régió jellemzőit, különös tekintettel a tárgyalások során rendkívül sokszor előkerülő etnikai helyzetre. Ezen a ponton az adatokat elemezve már rögzítünk a későbbi román–szerb viták szempontjából az etnikai térszerkezetre vonatkozó fontos következtetéseket.

A második részben bemutatjuk a Bánságért folyó szerb–román vetélkedés előzményeit, azaz áttekintjük, milyen területi igényeket fogalmaztak meg a vitázó felek a békekonferencia összeülése előtt.

A harmadik és negyedik részben a Bánság sorsáról döntő tanácskozások – a Négy Nagy január 31-i ülése és a Román–Jugoszláv Bizottság ülései – jegyzőkönyvei és a hozzájuk csatolt memorandumok alapján azt vizsgáljuk meg, hogy a versailles-i békekonferencián a román és szerb delegációk milyen politikai, gazdasági, etnikai és egyéb érveket használtak fel a terület megszerzése érdekében. A tárgyalások időrendi sorrendjében mutatjuk be ezeket az érveket. Megnézzük, milyen fogadtatásra találtak az antant döntéshozóinál, milyen vitákat generáltak köztük, és ezek végül milyen konkrét bánsági szerb–román határt eredményeztek.

Az ötödik részben áttekintjük a szerb és román politikusok reakcióit az antant által kialakított megosztásról. Röviden kitérünk a bánsági határ kevésbé ismert utóéletére, bemutatjuk annak 1922. évi korrekcióját.

Tanulmányunk hatodik részében – ezt kifejezetten elemző résznek szánjuk – pedig összevetjük és összegezzük a szerb és román érveket. A hetedik részben pedig levonjuk vizsgálódásaink konklúzióit.

A téma kutatási beágyazottsága

A történelmi Magyarország szétesésének folyamatát a padovai fegyverszünetről a békeszerződés aláírásáig a magyar történelemtudomány művelői rendszeresen kutatják, a folyamat főbb állomásait viszonylag jól feltárták. Napjainkban kibontakozó-

ban van egy eddig fehér foltnak megmaradt terület kutatása is. Ennek lényege: 1918–1920-ban a Seton-Watson és Masaryk által megálmodott „New Europe” megalkotása – új államok és új határok születése Közép-Európában – során nem csupán a történelmi Magyarország területi integritását megőrizni akaró magyar politikai elit került szembe az antant kis közép-európai szövetségeseivel, hanem azok is egymással. A kis szövetségesek egymás közti, a Monarchia egykori területeiért folytatott küzdelmeivel a hazai szakirodalom korábban keveset foglalkozott.

Véleményünk szerint ezt a kutatási területet egy nagyobb kutatási témakörbe kell beágyaznunk. Jelesül: milyen diplomáciai küzdelmek folytak Versailles-ban a közép-európai határok kialakítása során, és ezek alkalmával milyen érvrendszerek születtek? Mindenekelőtt az alábbi négy kutatási kérdést kell feltennünk:

- Az adott állam egy-egy terület megszerzése érdekében milyen érvrendszert dolgozott ki?
- Az ellenérdekeltektől milyen érvrendszert állított ezzel szembe?
- Mekkora volt az érvrendszerek valóságtartalma?
- A békekonferencia döntéshozói mit vettek ezekből figyelembe?

E kérdések egy további kutatás-módszertani kihíváshoz vezetnek el bennünket: összehasonlíthatók-e az egymással párhuzamosan futó, de egymást mégis gyakran keresztező eseménysorok, melyek a határok megvonásához vezettek? Tudunk-e olyan struktúrát kialakítani, amelyben a határmegállapítások során alkalmazott érvrendszerek összehasonlíthatók? Ezen kérdések megválaszolása érdekében strukturáltuk a problémát, ennek az eredményét az 1. táblázatban rögzítettük:

1. táblázat. Az Osztrák–Magyar Monarchia utódállamainak Versailles-ban történő megszületése során kibontakozó határviták csoportosítása

Győztes-vesztes szituáció	Vesztes-vesztes szituáció	Győztes-győztes
magyar–csehszlovák	osztrák–magyar (Nyugat-Magyarország)	csehszlovák–lengyel
magyar–román		csehszlovák–román
magyar–délszláv		olasz–délszláv 1. (Dalmácia)
osztrák–csehszlovák		olasz–délszláv 2. (Fiume)
osztrák–délszláv		román–szerb (Bánság)
osztrák–olasz		
jugoszláv–bolgár		
román–bolgár		

Forrás: A szerző saját szerkesztése

A táblázat alapján adódik a következő kutatási kérdés: a győztes-vesztes, a vesztes-vesztes és a győztes-győztes szituációk összehasonlíthatóak-e? Véleményünk szerint nem. A győztes-vesztes szituációban a szembenálló felek érvei ténylegesen nem ütköztek meg egymással. Mivel Magyarországot nem hívták meg a békekonferencia azon szakaszára, amelyben a határok kialakítása megtörtént, az érvrendszerek között hiányzott a szinkronitás. Nézzük a csehszlovák–magyar példát: 1919 februárjában a csehszlovák békedelegáció lehetőséget kapott arra, hogy mind szóban, mind írásban előterjessze és megindokolja területi igényeit. 1919 februárja és májusa között a békekonferencia meghúzta a csehszlovák–magyar határt. A magyar békeküldöttség nyolc hónappal később – 1920 januárjában – mondhatta csak el érveit. Ez a szinkronitás teljes hiánya.

A vesztes-vesztes szituációnál hasonló szinkronitáshiányt rögzíthetünk. Az osztrák–magyar határ kialakítása szintén magyar részvétel nélkül történt, ám az osztrák félnek sem volt érdemi beleszólási lehetősége. Így az érvek szintén nem ütközhettek.

Ezzel szemben hipotézisünk szerint, mivel a győztes-győztes szituációknál fennáll a szinkronitás – azaz a felek egy időben

mondhatták el érveiket – összehasonlításuktól érdemleges kutatási eredmény várható.

Nézzük meg bővebben a győztes–győztes szituációkat. Az első: A hétnapos csehszlovák–lengyel háború (1919. január 23–30.) Teschen birtoklásáért. A békekonferencia határozott parancsára a háború hét nap után véget ért, majd a békekonferencia Csehszlovákiának ítélte a területet.¹

A második: csehszlovák–román fegyveres szembenállás Máramaros vármegyében 1919 januárjában, mikor a felső-Tisza-vidéki román falvakra hivatkozva a román hadsereg benyomult a térségbe. E román behatolásnak volt valós alapja: Máramaros vármegyében 1910-ben 159 ezer rutén, 59 ezer német és 52 ezer magyar mellett 84 ezer román élt.² A Szigeti járásban román többség (22 ezer fő) volt, míg az Iza-völgyi (22 ezer fő), a Sugatai (17 ezer fő) és a Visói járásban (18 ezer fő) szintén jelentős létszámú román lakosság élt. A csehszlovák hadsereg 1919. januári előrenyomulása a csehszlovák–román fegyveres összecsapás veszélyét hordozta magában Máramaros területén. Végül az antant parancsára 1920 augusztusában a román hadsereg kivonult a Felső-Tisza-vidékéről, ám a békekonferencia néhány máramarosi járást Romániához csatolt.

A harmadik: Dalmáciában 1919 októberében–novemberében az olasz hadsereg megkezdte azon szigetek elfoglalását, melyeket az antant a londoni titkos szerződésben Romániának ítelt. Csakhogy az olaszok nem csupán ezeket a területeket foglalták el, hanem mélyen behatoltak a szárazföld belsejébe. Viszont az SZHSZ Királyság 1918. október 29-i kikiáltása után megjelentek a térségben a szerb csapatok, ami komoly katonai szembenállást eredményezett.

A negyedik: Fiume hovatartozásának kérdésében 1918 októberében–novemberében az olasz és horvát (délsláv) fél került

¹ Bővebben lásd Marie GAWRECKÁ: *Československé Slezsko mezi světovými válkami 1918–1938*. [Csehszlovák Szilézia a két világháború között 1918–1938] Slezská Univerzita, Ostrava, 2004; Kevin HANNAN: *Borders of Language and Identity in Teschen Silesia*. Peter Lang, New York, 1996.

² VARGHA Gyula (szerk.): A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. *Magyar Statisztikai Közlemények. Ű. S. 42. köt.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912.

szembe. A horvát katonaság 1918. október 23-án bevonult a városba, míg 1918. november 4-én – az olasz király nevében, „az olasz lakosság védelmében” – befutott a kikötőbe a *Stocco* és a *Sirtari* romboló.³ Ezzel egy egészen 1924-ig elhúzódó olasz–dél-szláv konfliktus vette kezdetét.⁴

Az ötödik: a Bánság birtoklásáért 1918 októberében szerb–román vetélkedés kezdődött, mind a román, mind a szerb hadsereg előrenyomult a térségben.

A fenti öt szituáció összehasonlító elemzését megnehezíti, hogy köztük mindössze egy hasonlóság van: a győztesek vetélkedtek az Osztrák–Magyar Monarchia egy-egy területéért. Jóval több a különbségek száma, vegyük ezeket sorra:

1. Csak a Bánság kérdésében került sor arra, hogy az érintett két (román és szerb) fél a Tizek Tanácsa előtt legmagasabb – azaz miniszterelnöki – szinten képviseltette magát. Az ott elhangzottak a jegyzőkönyvben rögzítésre kerültek, az érvek tanulmányozhatók. Ezzel szemben a román–csehszlovák, a dél-szláv–olasz és a lengyel–csehszlovák vitában nem került sor a miniszterelnökök meghallgatására.

2. Határmegállapító bizottság csak a Bánság kérdését tárgyalta több ülésen keresztül. A máramarosi román falvak és Teschen kérdését szó szerint néhány perc alatt elintézték. Ennek megfelelően a bizottsági ülések jegyzőkönyveiben ezekről egy-egy bekezdés szól.

3. A délszláv–olasz konfliktus esetén Olaszország nem járult hozzá, hogy valamely területi bizottság foglalkozzék Dalmácia és Fiume kérdésével. Így nem kerülhetett sor a délszláv–olasz bizottsági vitára. Az, hogy Olaszország mely délszláv területet kapja meg, a Négy Nagy közötti alkuk során dőlt el.

4. A vitatott területek kiterjedése nagyságrendileg eltér. A Bánság területe 28 500 km². Ezzel szemben Teschen 2100 km²,

³ HORVÁTH József: A magyar Fiume végnapjai 1914–1924. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2003/1. 172–176.

⁴ A konfliktus történetét lásd GULYÁS László–BALI Lóránt: *The Fiume Question 1918–1920. Öt Kontinens*, 2011/1. 143–150.

a máramarosi román járások területe 3200 km², míg Fiume területe mindössze 21,1 km².⁵

A fenti eltérések miatt erősen kétséges, hogy lehetséges-e és érdemes-e a Versailles-ban a Bánságért folyó vitát összevetni a másik négy szituációval. Ezért jelen tanulmányban csak a legjobban dokumentált és legnagyobb területről szóló győztes-győztes szituációt vizsgáljuk meg.

A téma teljes körű kifejtése igényli a regionális tudomány – különösen a régiótörténeti kutatások – és a politikai, illetve történeti földrajz Bánsággal kapcsolatos újabb kutatási eredményeinek bevonását.

A régiótörténeti kutatások annak vizsgálatával foglalkoznak, hogy az úgynevezett történelmi régiók (Erdély, Partium, Délvidék stb.) fejlődését milyen tényezők és folyamatok határozzák meg. A történeti földrajz szoros kapcsolatban áll a régiótörténeti kutatásokkal, számos kutatási kérdésben átfedések vannak.

A Bánság számos régiótörténeti kutatás tárgya volt, amelyek eredményeit jelen tanulmányba beépítettük.

A politikai földrajz azt kutatja, hogy a természet- és társadalomföldrajzi tényezők hogyan hatnak a gazdasági és politikai folyamatokra. Tanulmányunkban részletesen bemutatjuk, hogy a politikai földrajz tipikus elemeit hogyan próbálta meg felhasználni mind a szerb, mind a román delegáció. A politikai földrajz legfontosabb eleme az etnikai földrajz, amely hangsúlyosan szerepel tanulmányunkban, de emellett vizsgáljuk a közlekedésföldrajzi, vízrajzi és a gazdaságföldrajzi érveket is.

A Bánság mint gazdaságilag fejlett multiethnikus régió

A Bánság a dualista Magyarország egyik legfejlettebb régiója volt, melynek területén 1 millió 580 ezer fő élt.⁶ A Bánság há-

⁵ Az Olaszországnak ígért dalmát területekre nem találtunk négyzetkilométerben leírt adatot.

⁶ A régió fejlődéséről lásd CSÜLLÖG Gábor: A Bánság változó szerepe Magyarországtörténeti térszerkezetében. *Közép-Európa Közlemények*, 2010/2.

rom vármegyéből kettő – Temes és Torontál – mezőgazdasági szempontból rendkívül kedvező természeti-éghajlati adottságokkal rendelkező vidék, egyúttal az ország egyik legfejlettebb mezőgazdasági területe volt.⁷ A dualista korszakban itt volt a legmagasabb (73%) a szántó aránya Magyarországon, a mezőgazdaság termelési értékének 60%-át a szántóföldi gazdálkodás adta. Mindezek fontos szerepet játszottak abban, hogy az egy holdra és az egy keresőre jutó kataszteri jövedelem szintén itt volt az országban a legmagasabb. A harmadik vármegye, Krassó-Szörény fejlett iparvidékkel rendelkezett, a „magyar Manchesternek” is nevezett régióközpont, Temesvár fejlett, önálló ipari központ volt.

Ez a régió kifejezetten multietnikus volt, keretei között tizenhat népcsoport – úgymint magyar, német, szerb, román, montenegrói, francia, cseh, olasz, bolgár, horvát, szlovák, ruszin, török, zsidó, cigány, szlovák – élt együtt.⁸ A következő négy (2–5.) táblázatban összefoglaltuk a Bánságban lakó népesség anyanyelvi megoszlását az 1910. évi népszámlálás adatai alapján.

A táblázatból kiolvasható, hogy 1910-ben a Bánságban nem volt olyan etnikum, amely elérte volna az 50%-os többséget. A lakosság 98%-át négy nagy etnikum – román, német, szerb és magyar – adta; közülük a legnagyobb a román (37,4%) volt, míg a dualista Magyarország uralkodó államnemzete, a magyar, csupán a negyedik etnikum volt a Bánságban.

17–28. Gazdasági életét részletesen bemutatja BELUSZKY Pál: *Magyarország történeti földrajza II.* Dialóg Campus, Pécs–Budapest, 2008. 328–360.

⁷ NAGY Mariann: Magyarország mezőgazdasága a 20. század elején. In: BELUSZKY Pál: (szerk.): *Magyarország történeti földrajza I.* Dialóg Campus, Pécs–Budapest, 2005. 322–395.

⁸ A Bánság etnikai viszonyait részletesen feldolgozta KÓKAI Sándor: *A Bánság történeti földrajza (1718–1918).* Nyíregyházi Főiskola, Nyíregyháza, 2010. A régió dualista korszakbeli gazdasági viszonyait bemutatja GULYÁS László: A Bánság a török kiűzésétől 1918-ig. In: HORVÁTH Gyula (szerk.): *Dél-Erdély és Bánság. A Kárpát-medence régiói 9.* Dialóg Campus, Pécs–Budapest, 2009. 25–44.

2. táblázat. A Bánság lakosságának anyanyelvi megoszlása 1910-ben

Etnikum	Létszám (fő)	Arány (%)
Román	592 045	37,4
Német	387 545	24,5
Szerb	284 329	18,0
Magyar	242 152	15,3
Szlovák	22 131	1,40
Bolgár	12 500	0,80
Cseh	8100	0,51
Krassován	7210	0,45
Horvát	4872	0,30
Ruszin	2392	0,15
Egyéb (francia, cseh stb.)	18 857	1,10
Összlakosság	1 582 133	100,00

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1912

A Bánság közigazgatásilag három vármegyéből – Torontál, Temes és Krassó-Szörény – állt.⁹ Ezek etnikai viszonyai az alábbiak szerint alakultak az egyes vármegyékben:

3. táblázat. A Bánság megyéinek anyanyelvi megoszlása a négy vezető etnikum tekintetében 1910-ben

Etnikum	Torontál		Temes		Krassó-Szörény		Összesen
	Létszám (fő)	Arány (%)	Létszám (fő)	Arány (%)	Létszám (fő)	Arány (%)	Létszám
Román	86 937	14,50	169 030	33,10	336 082	72,10	592 045
Német	165 779	26,60	165 883	33,00	55 883	12,00	387 545
Magyar	128 405	21,00	79 960	15,00	33 787	7,20	242 152
Szerb	199 750	32,10	69 905	13,00	14 674	3,10	284 329

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1912

⁹ A dualista korszak vármegyéinek jellemzőiről lásd HAJDÚ Zoltán: *Magyarország közigazgatási földrajza*. Dialóg Campus, Pécs–Budapest, 2001. 125–142.

A 3. táblázatból kiolvasható, hogy a Bánságot alkotó három vármegye közül a legkeletebben fekvő Krassó-Szörény vármegyében elsősorban (72,1%) román többség volt. Temes vármegyében a románok és a németek alkották a vezető etnikumot (33,1% és 33,0%). Ezzel szemben Torontálban a szerb volt a vezető etnikum (32,1%), míg a román volt a negyedik (14,5%). A magyar etnikum egyetlenegy megyében sem alkotott többséget.

4. táblázat. Temesvár anyanyelvi megoszlása 1910-ben

Etnikum	Létszám (fő)	Arány %
Német	31 664	43,6
Magyar	28 552	39,4
Román	7566	10,4
Szerb	3482	4,8
Cseh	392	0,50
Szlovák	341	0,50
Horvát	148	0,20
Bolgár	124	0,10
Cigány	112	0,10
Egyéb	174	0,30
Összlakosság	72 555	100,00

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1912

A 4. táblázatból kiolvasható, hogy a megyei arányoktól eltérően magában Temesvár városában a magyarság jelentős súlyt képviselt. Temesvár egyértelműen német-magyar város volt, míg a románok és különösen a szerbek aránya kicsi volt.

Az 5. táblázat és a járásközpontok többségi etnikumát is bemutató 1. térkép alapján a városok tekintetében az alábbi megállapításokat tehetjük:

5. táblázat. A Bánság nagyobb városainak anyanyelvi megoszlása 1910-ben

Város	Össz- lakosság	Német		Magyar		Szerb		Román	
		fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Pancsova	20 808	7464	35,80	3364	16,16	8714	41,87	769	3,70
Nagybecskerek	26 006	6811	26,20	9148	35,20	8934	34,35	339	1,30
Nagykikinda	26 975	5855	21,70	5968	22,12	14 148	52,44	436	1,60
Versec	27 370	13 556	49,50	3890	14,2	8602	31,40	879	3,20
Lugos	19 818	6151	31,00	6875	34,70	221	1,11	6 227	31,40
Karánsebes	7999	2419	30,00	1413	17,66	67	0,80	3 916	48,90
Resicabánya	17 368	9435	54,30	2713	15,60	148	0,85	3 796	21,80
Fehértemplom	11 524	6062	52,60	1213	10,50	1995	17,30	1806	15,67

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1912

1) A Bánság nyugati részén elhelyezkedő városok közül három – Törökkanizsa, Törökbecse, Nagybecskerek – magyar többségű volt.

2) A Bánság nyugati részén elhelyezkedő városok közül kettő – Nagyikinda és Pancsova – szerb többségű, míg Fehértemplom német többségű volt.

3) A Bánság nyugati és középső részén elhelyezkedő városokban nagyon kicsi a román lakosság aránya, több helyen – Pancsova, Nagybecskerek, Nagyikinda, Versec – mindössze néhány száz fős román lakosságot rögzítettek.

4) A Bánság keleti részén fekvő városok közül kettő – Resicabánya és Oravicabánya – német többségű volt.

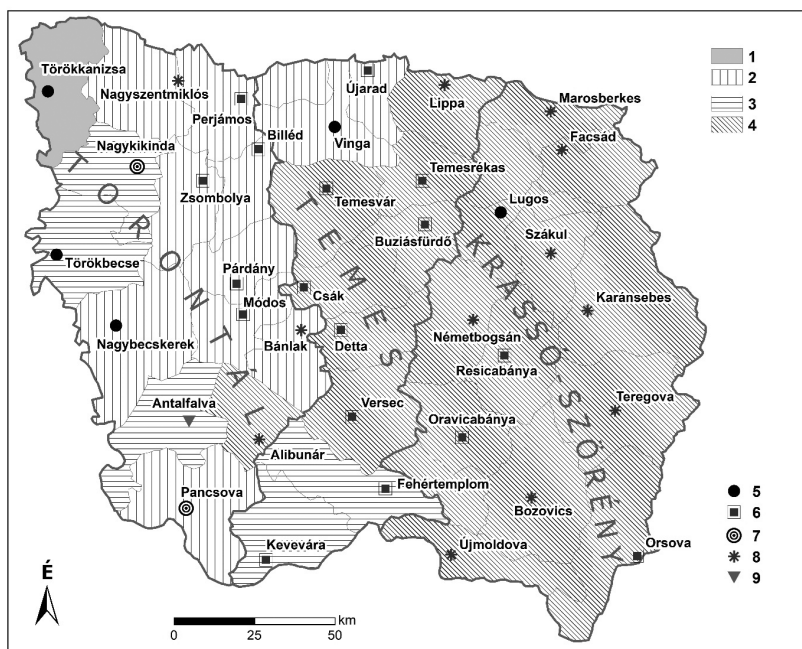
5) A Bánság keleti részén fekvő városokban jelentős a román lakosság aránya. Jól mutatja ezt, hogy Krassó-Szörény vármegye tizenkét járásközpontjából nyolcban román többség volt. A román „tengerben” kivétel a magyar többségű Lugos és a német többségű Resicabánya, Oravicabánya és Orsova volt.

A bánsági járások anyanyelvi megoszlását technikai okok miatt lehetetlen egy kisléptékű fekete-fehér térképen ábrázolni.¹⁰ Ezért azt a megoldást választottuk, hogy az egy-egy járáson belüli – abszolút vagy relatív – többségben lévő etnikumot tüntettük fel. Szintén jelöltük azt is, hogy a járási székhelyeken mely etnikum volt többségben, mivel számos esetben más etnikum volt többségben a járás egészében, mint magában a járásközpontban. A Lugosi járásban például román többség volt, míg a járási székhelyen, Lugosban magyar. Ilyen szituáció – ahol román falvak vettek körül magyar és/vagy német többségű várost – mind a Bánságban, mind Erdélyben gyakran előfordult.

Az 1. térkép alapján a Bánság járásainak etnikai térszerkezetéről¹¹ az 1910-es évben az alábbiakat rögzíthetjük:

¹⁰ Itt jelezzük, hogy Kókai Sándor számos kisléptékű színes térképen ábrázolta a járások etnikai megoszlását, továbbá ezek szöveges elemzését is elvégezte. Lásd Kókai Sándor: I. m. 162–172.

¹¹ Fontos megjegyeznünk, hogy az etnikai térszerkezetet az anyanyelvi megoszlás alapján rajzoltuk meg. Ezzel kapcsolatban rögzítenünk kell, hogy a szakirodalom szerint egy-egy terület anyanyelvi megoszlása nem pontosan egyezik meg az etnikai megoszlással. De mivel az 1910-es népszámlálás során

1. térkép. A Bánság anyanyelvi megoszlása járásonként és járási székhelyenként az 1910-es összeírás alapján

Jelkulcs: Járások: 1. magyar többség; 2. német többség; 3. szerb többség; 4. román többség;

Járási székhelyek: 5. magyar többség; 6. német többség; 7. szerb többség; 8. román többség; 9. szlovák többség

Forrás: A szerző saját szerkesztése a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal 1912-es adatai alapján

1) A régió keleti járosaiban – Krassó-Szörény vármegye teljes területe és Temes vármegye keleti része – egyértelmű a román többség. A járási székhelyek nagy része is román többségű, de Torontál vármegyén belül Lugos magyar, míg Resicabánya és Oravicabánya német többségű volt.

a kérdezőbiztosok az anyanyelvre kérdeztek rá, csak ezen statisztikai adatok alapján rajzolható fel az etnikai térszerkezet.

2) A régió nyugati járásainak nagy részében – Torontál vármegye és Temes vármegye nyugati része – szerb többség rögzíthető. De jelentős a német többségű járások száma is.

3) Csak a Törökkanizsai járás magyar többségű, bár a Bánság nyugati és középső járásaiban is van magyar jelenlét. Ennek mértéke megyei bontásban az *1. táblázat*ból kiolvasható. A fentebbi adatok és az etnikai térszerkezet alapján egyrészt le-
szögezhetjük, hogy a Bánságért kibontakozó szerb–román küzdelemnek volt etnikai-térszerkezeti megalapozottsága. A régión belül fennállt egy szerb–román nyugati–keleti megosztottság. Ugyanakkor ezt a képletet több helyen módosította a németek és a magyarok magas aránya, különösen a városokban. Másrészt a németek és a magyarok aránya miatt – különösen Temesvár tekintetében – szintén valós alapja volt a magyar–német vezetésű, Temesvár központú Bánsági Köztársaság kikiáltásának.

A Bánságra vonatkozó román és szerb területi igények megfogalmazása a békekonferencia összeülése előtt

Az antant az 1916. évi bukaresti titkos szerződésben az Osztrák–Magyar Monarchia elleni hadba lépés fejében a Bánság teljes területét a román államnak ígérte (lásd a *2. térképet*).

Csakhowy Románia hadba lépése után gyorsan vereséget szenvedett, majd 1918. május 7-én megkötötte a bukaresti békét a központi hatalmakkal. 1918 októberében–novemberében, amikor megkezdődött a Monarchia szétdarabolása, a vezető francia politikusok úgy értelmezték a bukaresti békét, hogy annak megkötésével az 1916. évi bukaresti titkos szerződés érvényét veszítette. Ennek megfelelően újra kell gondolni, hogy a létrehozandó békeszerződésben Magyarországtól mely területeket csatolják Romániához.¹²

E francia álláspont egyik legfontosabb következménye az volt, hogy az 1918. november 13-án aláírt belgrádi katonai konvenció Romániát érintő vonala Erdélynek csupán egy ki-

¹² ORMOS Mária: *Padovától Trianonig 1918–1920*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984. 79–93.

2. térkép. A bukaresti titkos szerződésben Romániának ígért területek

Jelmagyarázat: 1. A bukaresti titkos szerződésben Romániának ígért magyarországi területek; 2. Az 1918. november 13-i belgrádi fegyverszünet demarkációs vonala; 3. Az Osztrák–Magyarország határa; 4. A Magyar Királyság határa; 5. Magyarországi megyék határa; 6. Egyéb államhatár

Forrás: A szerző saját szerkesztése

sebb szeletét engedte át Bukarestnek. Ráadásul délen a vonal a Maros folyó vonalát követte, de nem rendelkezett pontosan arról, hogy a Bánság hogyan kerüljön megosztásra Szerbia és Románia között.

Románia azonnal diplomáciai offenzívát indított Párizsban, a román diplomaták azt bizonygatták, hogy a különbeker ellenére a bukaresti titkos szerződés területi rendelkezései érvényesek. A román területi igényekkel kapcsolatban 1918. december

3. térkép. Az antant által létrehozott semleges övezet

Jelmagyarázat: 1. Demilitarizált övezet; 2. A három bánsági megye; 3. Megyehatárok; 4. Országhatár 1918; 5. Országhatár 1920; 6. Határmódosítás 1922; 7. Fontosabb települések

Forrás: A szerző saját szerkesztése

28-án Pichon francia külügyminiszter így tájékoztatta a francia diplomatákat: „az ellenségeinkkel megkötött bukaresti béke következtében az 1916. augusztus 16-i szerződés jog szerint hatályát veszítette, kívánatos lenne a szövetségesek részéről a román követelések tárgyában új nyilatkozat megfogalmazása

az 1916. évi egyezmény alapján, figyelembe véve Besszarábia utólagos annektálását”.¹³

E formula azt jelentette, hogy Románia nem kapja meg az 1916-ban megígért területeket, de kapni fog „valamekkora” területet a magyar államból. A román diplomácia számára ebben a megfogalmazásban azt volt a riasztó, hogy a franciák nem nyilatkoztak arról, hogy pontosan mely területek átengedésére van esély.¹⁴ Ennek tudatában Bukarest azonnal lépett, arra utasította hadseregét, hogy még a békekonferencia összeülése előtt a lehető legnagyobb területeket foglalja el Erdélyből és a Bánságból.

Csakhogy ezzel párhuzamosan a szerb hadsereg is előrenyomult a Bánságban. 1918. november 10-én Versecet, november 13-án Oravicát és Orsovát, november 14-én Lugost, míg november 17-én Temesvárt foglalták el. 1918. december 15-ig a Bánság nagy részét – az Arad–Lugos–Karánsebes–Mehadia–Orsova vonalig – megszállta a szerb hadsereg.¹⁵ 1918. november 25-én az újvidéki Nagy Nemzetgyűlés kimondta a Bánság, Bácska és Baranya elszakadását a Magyar Királyságtól és csatlakozását a Szerb Királysághoz, továbbá felkérte a Szerb Királyság kormányát, hogy képviselje érdekeiket a párizsi béketárgyalásokon.¹⁶

A kialakult helyzet azzal fenyegetett, hogy a szerb és a román hadsereg a Bánságban háborúba keveredik. Az antant a szerb–román fegyveres konfliktus megakadályozása érdekében 1919. január 10-én egy demilitarizált zónát jelölt ki, ahol a francia csapatok tartották fent a rendet (lásd a 2. térképet).

A román békeküldöttség a fenti fejlemények ellenére úgy utazott el Versailles-ba, hogy továbbra is fenntartotta igényét a teljes Bánság bekebelezésére.

¹³ ORMOS Mária-ÁDÁM Magda: *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1918–1919*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 55. dok. 67. (a továbbiakban FIR 1. kötet).

¹⁴ ORMOS Mária: I. m. 120.

¹⁵ JAKABFFY Elemér: *A bánsági magyarság húsz éve Romániában*. Studium, Budapest, 1939. 21–22.

¹⁶ A határozat teljes szövegét közli: SAJTI Enikő (szerk.): *Jugoszlávia 1918–1941. Dokumentumok*. Társadalomtudományi Kör, Szeged, 1988. 71–72.

A Bánsággal kapcsolatos szerb hadi célok megfogalmazására már másfél hónappal a világháború kirobbanása után sor került.¹⁷ 1914. szeptember 21-én Nikola Pasić szerb miniszterelnök Szazonov orosz külügyminiszternek küldött táviratában pontosan rögzítette a szerb igényeket: „a következő földeket és határokat igényeljük: a Bánátot olyan határral, hogy benne a szerb elem a lakosság többségét adja, s stratégiai legyen keleten Románia felé. Úgy véljük, ezt a határt a következőképpen kell kijelölni: A Dunánál kezdődik Orsova felett, s onnan a hegygerincen halad a Marosig olyképpen, hogy itt Lugos, Lippa és Arad Romániához, Temesvár Szerbiához kerül. Tovább halad a Maros mentén a Tiszába torkollásáig. Azután követi a Tiszát a Dunába torkollásáig, majd követi a Dunát az Orsovától északra fekvő pontig, ahol a határvonal kezdődött.”¹⁸

A szerb kormány mellett az elsősorban horvát emigránsokat tömörítő, Ante Trumbić által vezetett londoni Jugoszláv Bizottság is megfogalmazta a leendő délszláv állam határaitra vonatkozó elképzeléseit (*4. térkép*). Ez a testület is igényt tartott a Bánság nyugati részére, mind a Bánságból, mind Dél-Magyarországból jelentős területeket követeltek.

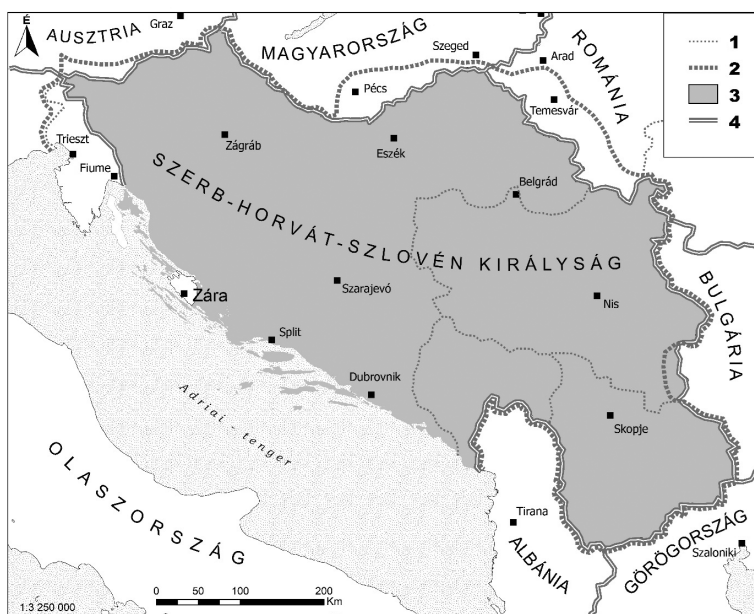
Miután a szerb hadsereg vereséget szenvedett a központi hatalmak csapataitól, a kormánnyal együtt Korfu szigetére vonult vissza.¹⁹ A nehéz helyzetbe került szerb kormány és a londoni Jugoszláv Bizottság ott egyeztetette elképzeléseit a délszláv államról,²⁰ ennek eredményeképpen született meg 1917. július 20-án a Korfui Deklaráció. Ebben konkrét területi követeléseket nem fogalmaztak meg, csupán az alábbiakat rögzítették:

¹⁷ A szerb hadicélokról bővebben lásd GULYÁS László: Adalékok a versailles-i békerendszer történetéhez 1. A Szerb Királyság Osztrák–Magyar Monarchiával szembeni hadicéljai 1914–1917. *Közép-Európai Közlemények*, 2017/4. 187–193.; GYETVAI Mária: Az I. világháború mint a szerb expanziós politika beteljesedése. *Kisebbségkutatás*, 2014/4. 40–70.

¹⁸ A szeptember 21-i távirat szövegét ismerteti GALÁNTAI József: *Az első világháború*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1980. 348.

¹⁹ A részleteket lásd Manfred RAUCHENSTEINER: *Az első világháború és a Habsburg Monarchia bukása*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017. 401–403.

²⁰ Az egyeztetés részleteit lásd GULYÁS László: Délszláv erőközpontok állam-szervezési koncepcióinak küzdelme 1914–1918. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 2008/4. 12–21.

4. térkép. A londoni jugoszláv bizottság területi igényei

Jelmagyarázat: 1. Államhatárok 1914-ben a későbbi délszláv állam területén; 2. A londoni jugoszláv bizottság igényei; 3. A délszláv állam területe; 4. Államhatárok 1920-ban

Forrás: A szerző saját szerkesztése Romsics Ignác műve²¹ alapján

„A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság mindazokat a területeket magába foglalja, amelyeken három nevű népünk kompakt és összefüggő tömegben él, és ezt a területet az egész nép létevéseinek megsértése nélkül megcsonkítani nem lehet. Népünk nem kér semmi olyat, ami nem az övé: csak a sajátját kéri.”²²

Utóbbit azonban megcáfolta a szerb hadsereg 1918. őszi magatartása. A lehető legnagyobb területet igyekeztek elfoglalni a Magyar Királyságból, még mielőtt összeült volna a békekonferencia.

²¹ ROMSICS Ignác: *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004. 158.

²² A deklaráció szövegét közli SAJTI Enikő: I. m. 14. dok. 34–39.

Ilyen előzmények után érkezett meg az SZHSZ Királyság békedelegációja Versailles-ba.²³ A jugoszláv küldöttséget Pasić miniszterelnök vezette, aki két nappal a békekonferencia megnyitása előtt az alábbi jugoszláv igényeket fogalmazta meg az antanthoz eljuttatott memorandumában:²⁴ Jugoszlávia északi határa a Fertő tónál indul – ahol Csehszlovákiával lett volna közös határa –, majd a határvonal a Rába, illetve a Zala folyót követte volna a Balatonig, hogy onnan kissé délre lejtve Bajánál érje el a Dunát, majd onnan a Maros torkolatáig íveljen. Tehát Jugoszlávia részévé vált volna a Dél-Dunántúl Péccsel (és a szénbányákkal), a Bácska és a Bánát.

Ez a memorandum tehát egyrészt figyelmen kívül hagyta a 900 éves horvát–magyar határt, másrészt – azzal, hogy igényt tartott a Bánságra – felvállalt egy szerb–román konfliktust.

A Bánság kérdése a békekonferencián I.: a Tizek Tanácsa előtt

A békekonferencia ünnepélyes megnyitására 1919. január 18-án került sor. A Bánság kérdésében szembekerülő Románia és az SZHSZ Királyság „speciális érdekeltségű kis államként” korlátozott mértékben vehetett részt a konferencia munkájában. A nemzetközi kérdések – közlekedés, légügy, pénzügyi problémák stb. – tárgyalásán nem vehettek részt, viszont saját határaik vonatkozásában mind szóban, mind írásban kifejthették területi igényeiket.

A román és a szerb igények bemutatásának első fordulójára a Tizek Tanácsa színe előtt került sor 1919. január 31-én. Ezen ülés 2. napirendi pontja volt a „bánati kérdés”.²⁵ A tanácskozás első felében Ion Brătianu, a román küldöttség vezetője, felolvas-

²³ A delegáció tevékenységéről alapl műveknek tekintjük: Ivo BANAC: *The National Question in Yugoslavia. Origins, History, Politics*. Cornell University Press, Ithaca–London. 1993; Ivo J. LEDERER: *Yugoslavia at the Paris Peace Conference*. Yale University Press, New Haven–London, 1963.

²⁴ ORMOS Mária: I. m. 158–159.

²⁵ Ezen napirendi pont jegyzőkönyvét közli: *Papers to the Foreign Relation of the Unites States, 1919. The Paris Peace Conference. Vol. I–XII*. Washington, 1942–1947. III. 822–834. (a továbbiakban PPC).

ta a román küldöttség írásbeli memorandumát,²⁶ amely hat főbb elemből álló érvrendszert ismertetett a Bánság Romániához történő csatolása érdekében.

A román érvrendszer első eleme a nemzetközi jogra hivatkozott, miszerint az 1916. augusztus 17-én kötött bukaresti szerződés a Bánságra vonatkozó román igényeket már szentesítette.

Az érvrendszer második eleme etnikai érv volt, melyet történelmi keretbe ágyaztak. Eszerint a területet több évszázadon keresztül románok lakták, ráadásul a románok száma meghaladja a 600 ezret, szemben a 400 ezer némettel, akik csak a 18. században telepedtek be. Hangsúlyozták, hogy a román lakosság jelentősen meghaladja a 300 ezres szerb populációt, amely a 15., sőt inkább csak a 18. században telepedett be. Az etnikai viszonyok ismertetésénél a román memorandum „nagyvonalúan” elsiklott afelett, hogy a Bánságban 242 ezer magyar is élt (lásd az 1. táblázatot).

Brătianu utalt arra az elképzelésre, mely szerint a Bánságot megosztanák, a Román Királysághoz és a délszláv államhoz kerülne, ám azt „veszedelmes” megoldásnak minősítette. Ez a kijelentés logikusan átvezetett az érvrendszer harmadik eleméhez, a terület földrajzi egységével történő érveléshez. A Bánság eszerint nem csupán földrajzi fogalom, hanem egy teljes és oszthatatlan geográfiai tájegység. E földrajzi érvelésben a Bánságot három oldalról (a Maros, a Tisza és a Duna által) határoló vízi utak egyrészt természetes határvonalat kínálnak, másrészt szorosan összekapcsolják a nyugati síkságot és a keleti hegyvidéket (Erczegység, illetve Ruszkai-havasok). E beállítás szerint a bánsági síkság gondoskodik a hegyvidék lakóinak élelmiszerellátásáról, míg a hegyvidék faanyaggal és ásványi kincsekkel látja el a síkvidékieket, továbbá a síkvidék gazdasági életének működtetéséhez folyamatos munkaerő-utánpótlást biztosít. Mindezek miatt a síkság és a hegyvidék nem létezhet egymástól elválasztva.

A román miniszterelnök beszédének negyedik eleme a közlekedéssel kapcsolatos érveket sorolta fel. Eszerint a vasúti,

²⁶ A memorandumot mellékletként közli PPC. III. 845–847.

közúti és vízi közlekedés egész hálózata hozzájárult a Bánság egységes tartománnyá szerveződéséhez, amelynek államhatárokkal való megosztása megsemmisítené a 18. század óta a gazdasági élet működtetése érdekében tett erőfeszítéseket. Ahogy Brătianu kifejtette: a síkságot átszelő hajózható folyók és csatornák biztosítják, hogy a keleti hegyvidék nehézipari termékei lejusssanak a Dunához és a Tiszához. Ha a területet államhatárral kettévágnák, a folyók és a csatornák felső szakasza a románokhoz, míg alsó szakaszuk a szerbekhez kerülne, ami azt eredményezné, hogy a vízi utakból fakadó gazdasági előnyök megszűnnének, sőt a hegyvidék el lenne zárva a Dunától és a Tiszától. Ez még Erdélyt is hátrányosan érintené, hiszen a Maros az egyetlen nagy vízi út, amelynek segítségével Erdély faipari termékei és ásványi nyersanyagai a Tiszáig, majd onnan a Dunáig és így a tengerig el tudnak jutni. Egy Bánságban meghúzandó szerb–román határ ezt a vízi utat és az azon folyó kereskedést is komolyan veszélyeztetné. A vízi utak (folyók, csatornák) szabad hajózását ünnepélyesen ugyan meg lehet ígérni, de az önmagában nem sok érdemi eredményre vezet. Az igazi jó megoldás az, hogyha a hajózás megszervezése (raktárak, kikötők) egy államhoz tartozik. Brătianu ismét hangsúlyozta, hogy a Bánság felosztása a vízügyi rendszer, így az árvízvédelem működését is veszélyeztetné. A román vízrajzi érvelés valószínűsített tartalmát később részletesen elemezzük.

Az érvelés ötödik eleme az etnikai helyzetet kombinálta a népek önrendelkezési jogával. Ehhez érdekes logikai csavarral a jelentős arányú bánsági német kisebbséget használta fel. Eszerint a Bánságban nagyszámban élnek németek (svábok), akik a földrajzi elhelyezkedésük miatt nem egyesülhetnek egyik német állammal sem. Állítása szerint, ha a sváboknak választaniuk kellene Szerbia és Románia között (azaz a békekonferencia a Bánságot felosztja), nagy valószínűséggel Romániát választanák. Ráadásul – folytatódik az etnikai érvelés – a Bánság nyugati része (azaz Torontál vármegye) annyira kevert, hogy ha az itt lakó 200 ezer szerbet (pontosabban az általuk lakott területet) Szerbiához csatolnák, nagyszámú „nem szerb” (értsd román, magyar és német) kerülne a szerb állam keretei közé,

ezzel pedig az irredentizmus melegágyát teremtenék meg. Itt jegezzük meg, hogy ez a memorandum egyetlen olyan pontja, ahol a bánági magyar kisebbség említésre kerül.

A nyugat-bánati etnikai viszonyok ismertetése során hatodik elemként megjelentek az érvelésben a katonai-stratégiai érvek. Brătianu azt fejtegette, hogy azon szerb érvelés mögött, hogy Szerbia legalább a Bánság nyugati részét szeretné megkapni, az a szerb katonai megfontolás állhat, hogy Belgrád védelmi övezetét kiterjesszék a Duna túlsó partjára. Amennyiben a Bánságot teljes egészében Románia kapta volna meg, a délszláv állam fővárosa valóban nagyon közel került volna a délszláv-román határhoz. Azaz Brătianu joggal feltételezte, hogy a szerb küldöttség stratégiai okok miatt tart igényt a Nyugat-Bánságra.

Visszatérve Brătianu gondolatmenetéhez: azt fejtegette, hogy az első világháború bebizonyította, hogy az ilyen típusú védelmi övek nem sokat érnek. Vagyis – fordította meg a fenyegetettség irányát – ha a szerbek mégis megkapják ezt a területet, és felállítják a védelmi övet, azt valójában a románok ellen szolgáló hídfőállásként kell értelmezni. Pedig, amióta Szerbia és Románia között a Duna képezi a határt, a két ország között nem került sor viszálykodásra. A két ország közötti békés viszony alapja az volt, hogy Románia elfogadta a Dunát mint határfolyót. Tette ezt annak ellenére, hogy a Duna másik oldalán (azaz Szerbiában), a Timok és a Morava folyók völgyében nagyszámú román élt. A román állam elvetette azt a lehetőséget, hogy ezeket a románok által lakott területeket egyesítse Romániával. A románok úgy vélik, azzal, ha a két szomszéd közül bármelyik is átlépi a Dunát, és hídfőállást létesít a másik oldalon, egy politikai és gazdasági feszültséggóc alakul ki. Brătianu érvelésében tehát ez is amellet szolt, hogy nem szabad felosztani a bánági síkságot Románia és Szerbia között.

Ezek után a román miniszterelnök kijelentette, hogy a Romániához kerülő valamennyi szerb számára mindazon jogokat biztosítani fogják, melyeket a szerb állam biztosít román alattvalói számára, összhangban azon kisebbségi alapelvekkel, melyeknek meghatározása a Népszövetség feladata.

A memorandum felolvasásának befejezéseképpen Brătianu a román háborús veszteségekre hivatkozott. Azt állította, hogy a központi hatalmak ellen vívott háborúban a román hadsereg embervesztése 335 ezer fő volt, amihez hozzá kell számolni a civil lakosság veszteségeit is.

A román memorandum kapcsán három dolgot kell leszögeznünk. Egyrészt a teljes Bánságra vonatkozó román igények alátámasztásául a memorandum egy nagyon széles, többretegű (történelmi, etnikai, földrajzi, gazdasági és stratégiai) érvrendszert mutatott be a békekonferencia döntéshozói előtt. Másrészt a memorandum mereven elzárkózott a Bánság románok és szerbek közötti megosztása elől. Harmadrészt a memorandum egyszerűen nem vett tudomást a Bánságban élő magyarságról.

Ezt követően a jugoszláv delegációnak lett volna lehetősége a saját memoranduma ismertetésére. De Milenko Vesnić, a delegáció teljhatalmú megbízottja jelezte, hogy nem tud ilyen memorandumot előterjeszteni, mert a tárgyalásról csak aznap 11 órakor értesült. Nyilvánvaló, hogy ez csupán kifogás volt. A január 31-i ülés a jegyzőkönyv tanúsága szerint 14.00-kor kezdődött, ha a jugoszláv delegációt valóban 11.00-kor értesítették, akkor – ha ténylegesen rendelkezésükre állt volna egy kidolgozott Bánság-memorandum – azt csupán be kellett volna tenni Vesnić táskájába.

Véleményünk szerint a memorandum hiánya arról szólt, hogy a francia döntéshozók túlzónak tartották a békekonferencia megnyitása előtt két nappal előterjesztett jugoszláv igényeket, ezért ezek csökkentése érdekében konzultációba kezdtek a délszláv politikusokkal.²⁷ Ezek a konzultációk január 31-én még nem zárultak le. Ismereteink szerint a jugoszláv delegáció csak 1919. február 4-én nyújtott be egy hivatalos memorandumot az alábbi jugoszláv–magyar határvonalra – beleértve a Bánságot is – vonatkozóan:²⁸ Bázias–Zádorlak–Maros–Horgos–Mélykút–Bácsmonostor–Dunaszederkény–Diósviszló–Darány–Babócsa–Iharosberény–Murakeresztúr–Alsólendva–Szentgotthárd. Jelen tanulmány témája szempontjából a Bázias–Zádorlak–Maros–

²⁷ ORMOS Mária: I. m. 159.

²⁸ IVO LÉDERER: I. m. 129–131.

Horgos szakasz az érdekes, mert ez azt jelentette, hogy a jugoszláv delegáció a Bánság megosztását ezen vonal mentén képzelte el.

Visszatérve a január 31-i meghallgatás menetére: memorandum hiányában Vesnić a román memorandumban elhangzottakra reagált. Kifejtette, sajnálattal hallja, hogy a román delegáció a Bánságra vonatkozó területi igényeit a bukaresti titkos szerződésre alapozza. Amikor az a szerződés 1916-ban megszületett, Szerbia már két éve az antant oldalán harcolt, és semmiféle biztosítékot nem követelt szövetségeseitől a háborút követő területi rendezést illetően. Szerbia Bánságra vonatkozó igényei kizárólag azokon az elveken nyugszanak, melyeket az antantországok proklamáltak. Ráadásul a bukaresti titkos szerződést nem hozták nyilvánosságra, így azt a szerb diplomácia nem ismerte.

Ezen a ponton vita robbant ki a szerződés titkosságáról. Clemenceau azt mondta, hogy a bukaresti szerződés titkos voltáról nem volt tudomása. Erre Vesnić elmondta, hogy a háború alatt a szerb kormány több ízben arra kérte a francia kormányt, ismertesse vele a szerződés tartalmát, de minden esetben elutasító választ kapott. A vitát Pichon francia külügyminiszter zárta le, aki felolvasta a bukaresti szerződés záradékát, mely tényleg kimondta a szerződés titkosságát.²⁹

Ezek után Vesnić tovább folytatta hozzászólását. Kijelentette, hogy Szerbia területi igényei nem terjednek ki az egész Bánságra, csupán azon részekre tartanak igényt, ahol a szerbek a németekhez és a magyarokhoz képest többségben, illetve a románokhoz képest abszolút többségben élnek. Ezen etnikai alapú szerb igények alátámasztásául Vesnić úgy érvelt, hogy a Habsburgok alatt a Bánság különleges pozíciókat vívott ki magának. A határőrvidék katonai körzeteit nemzetiségi alapon szervezték meg. Bár pontos adatok nem álltak rendelkezésre a katonai körzetekről, Vesnić szerint a Habsburgok által készített statisztikák a szerb igényeket támasztották alá. A szerb igé-

²⁹ A bukaresti titkos szerződést eredetileg francia nyelven írták meg, magyar fordítását lásd SZTÁRAY Zoltán: Románia szerződése az antanthatalmakkal. *Új Látóhatár*, 1980/1. 76–90.

nyek mellett hozta fel a korábbi negyven év során a Bánságban tartott magyar parlamenti választások eredményeit.

Lloyd George ezen a ponton megkérdezte, hogy a magyar parlamentnek volt-e szerb tagja. Vesnić válaszában elmondta, hogy Versec, Temesvár, Pancsova, Fehértemplom (Weisskirchen), Kikinda és Bánátkomlós voltak azok a választóközetek, amelyek szerb politikusokat választottak a magyar parlament tagjává. A kérdés ezen a ponton kezdett izgalmassá válni, hiszen Lansing, az USA külügyminisztere megkérdezte Brătianut, hogy a Bánságból voltak-e román tagjai a magyar parlamentnek. Brătianu azt válaszolta, hogy nincsenek erre vonatkozó adatai, mindazonáltal úgy tudja, hogy a magyar parlamentnek 5 román képviselője volt, míg szerb csak 3 fő.

Ezzel szemben a valóság a következő: az általa említett 5 román képviselő 1910-ben a Román Nemzeti Párt színeiben, erdélyi választóközetekből nyerte el mandátumát. Viszont volt további 3 román képviselő a Bánságból – Constantin Burdia (karánsebesi körzet), Iosif Siegescu (oravicabányai körzet) és Duka Géza (szászkabányai körzet) –, akik mindhárman a Nemzeti Munkapárt színeiben kerültek be 1910-ben a képviselőházba.³⁰ Ráadásul Duka Géza a főrendiház örökös tagja is volt. Nem tudjuk, hogy Brătianu szándékosan tagadta le a 3 bánsági román képviselőt, vagy csak tájékozatlan volt. Amennyiben hazudott, azt az motiválhatta, hogy a 3 bánsági román képviselő nem a Román Nemzeti Párt tagjaként nyert mandátumot.

A nemzetiségi parlamenti képviselők számáról folytatott rövid szóváltás után Vesnić elmondta, hogy a Bánság azon részét, amelyre most Szerbia igényt tart, már a középkor óta szoros szálak fűzték a szerb nemzethez. 1848-ban, amikor a szerbek a magyarokkal szemben a Habsburgok oldalára álltak, a Habsburgok jutalmul a Bánság egy részét Vajdaság néven a szerbeknek adták.³¹ Az akkori Vajdaság határai egy-

³⁰ Életrajzaikat közli: VÉGVÁRY Ferenc–ZIMMER Ferenc (szerk.): *Sturm-féle országgyűlési almanach 1910–1915*. Budapest, 1910.

³¹ Ez volt a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság, amely 1849 és 1860 között állt fent. A tartomány etnikai viszonyairól és jellemzőiről lásd GULYÁS László: *Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig*. Hazai Térésfejlesztő Rt., Budapest, 2005. 35–36.

beesnek a mostani szerb igényekkel. Ráadásul a Bánság ezen része Szerbiának ugyanazt jelentette, amit Île de France Franciaország, vagy Toscana Itália számára. A 17. századi szerb újjászületés (irodalom, művészet, színház) innen ered. A későbbiek során pedig számos jelentős súlyú szerb politikus, gazdasági szakember és tudós származott a Bánságból, aminek bizonyítására több nevet is felsorolt. Arra is felhívta a figyelmet, hogy a terület ortodox kolostorai, melyek fontos szerepet játszottak a szerb nemzeti reneszánszban, kivétel nélkül mind szerbek. Külön kiemelte, hogy Szerbia a kereszténység és az iszlám határvidékén fekszik, ezért az itteni kolostorok a civilizáció védőbástyáiként szolgáltak.

Ezek után Vesnić a románok katonai-stratégiai érvének cáfolatába kezdett. Kifejtette, hogy a háború alatt a Morava folyó völgye kulcsszerepet játszott. A szerb hadsereg erre támaszkodva sikeresen védekezett a Monarchia támadásaival szemben, ami azt bizonyítja, hogy a gyenge stratégiai pontokat meg kell erősíteni. Gyakorlatilag itt Vesnić a Duna román oldalán – azaz a Bánságban létesítendő – szerb hídfőállás mellett érvelt.

Ezen a ponton Balfour brit külügyminiszter megkérdezte, hogy a szerb delegáció tud-e adatokkal szolgálni. Erre Vesnić közölte, hogy vannak adatai, de most sajnos nem hozta magával. Érezve a válasz kínos voltát, a szerb küldöttség egy másik tagja, Pasić miniszterelnök egy 1853-ban készült hivatalos térképet – mely a Szerb Vajdaságot ábrázolta – terített ki a tárgyalóasztalra. Majd ehhez az alábbi magyarázatot fűzte: a térképen jól látszik, hogy a Bánság keleti részén a lakosság zöme román, a nyugati részen szerb többség van, míg a középső részen a népesség igen vegyes. Ez a vegyesség – húzta alá – a Habsburg-ház azon törekvéséből fakad, hogy az önálló nemzeti érzés kifejlődését betelepítésekkel megakadályozza. Kijelentette, hogy a vegyesség ellenére a Bánságban a szerbek és a románok között méltányos etnikai határvonal húzható. Hozzátette, hogy az erre vonatkozó szerb térképet hamarosan a békekonferencia elé fogják terjeszteni. A későbbi bizottsági jegyzőkönyveket tanulmányozva azt rögzíthetjük, hogy a szerbek a terület felosztására a

legalkalmasabbnak az Arad-Temesvár-Fehértemplom vonalat tartották.

Ezen a ponton ismét fel kell hívnunk a figyelmet a szerb delegáció felkészületlenségére. A meghallgatásra nem vittek magukkal statisztikai adatokat, térképeket. E felkészületlenség okát egy ízben már megemlítettük: a meghallgatás időpontjában még zajlottak a szerb-francia konzultációk a szerb területi igények mérsékléséről.

Ezek után Brătianu kért szót, és néhány szerb állításra reagált, amiből három állítását emeljük ki. Egyrészt a bánáti szerb kolostorokban meglévő szerb többség nem szolgálhat jogalapul a szerb területi igényekre, hiszen itt csupán arról van szó, hogy a szlávok körében nagy a vallásos hajlandóság. Másrészt a szerbek által hivatkozott Szerb Vajdaság mindössze tíz évig állt fent.³² Ez valóban így volt, a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság 1849 és 1860 között létezett. Harmadrészt a bukaresti szerződés titkossága – mondta Brătianu – az antant érdekeit szolgálta, hiszen ez tette lehetővé a Thesszalonikit megszálló antant-hadsereg fenntartását.

Brătianu után a délszláv delegáció harmadik tagja, Trumbić külügyminiszter kapott szót, aki kijelentette, hogy Szerbia nem ismeri el a bukaresti titkos szerződés érvényességét. Ennek ellenére Szerbia hajlandó a Bánság megosztására. A szerb álláspont: kéri Torontál és Temes megyét, míg Krassó-Szörény vármegyéből csak egy kisebb részt akarnak. Azaz a szerbek elismerik, hogy a Bánság nyugati része román többségű, és ezt hajlandók átengedni a román államnak. Trumbić arra is kitért, hogy Torontál és Temes megyékben németek és magyarok is élnek, viszont ezek ellenségek. Ráadásul a németek az anyaországtól távol élő telepések, ezért szuverén követelésekkel nem léphetnek fel. Ugyanakkor a stabil béke érdekében valamilyen módon figyelembe kell venni a magyarok és a németek kívánságait is. Pontosabban azt kell eldönteni, hogy a németek és a magyarok Szerbiához vagy Romániához tartozzanak-e. Trumbić szerint a németek és a magyarok nyilvánvalóan inkább tar-

³² Ez valóban így volt, lásd még jelen tanulmány 26. lábjegyzetét.

toznának egy olyan országhoz, mely a Duna mentén fekszik, amelynek fővárosa a Duna partján áll, mely felé a Bánságban élő lakosság amúgy is gravitál. Azaz a magyarok és a németek gazdasági és társadalmi okok miatt szívesebben vennék, ha Szerbiához tartoznának. A szerbek igényeiket a lakosság akaratára alapozzák, ezért ha a nagyhatalmak úgy döntenek, hogy népszavazást kell kiírni a terület sorsáról, Szerbia ezt a döntést elfogadja.

Gyakorlatilag Trumbić a Wilson-féle önrendelkezési jog és annak egyik eszköze, a népszavazás alkalmazása mellett állt ki. Mondanivalóját sajátos érveléssel támasztotta alá: azon két megye (azaz Torontál és Temes) lakossága, amelyekre Szerbia igényt tart a magyar statisztikák alapján, az alábbi módon néz ki: 266 ezer román, 328 ezer német, 251 ezer magyar és 272 ezer szerb. Azaz a két megyét a négy nemzet nagyjából egyenlő arányban lakja, nem mutatható ki nagyobb túlsúly egyik nemzet esetében sem. A kérdést tehát nem lehet a nemzetiségi elv alapján megoldani, ezért a lakosság óhajának és akaratának megfelelően kell rendezni, hiszen – húzta alá – az emberek tudatában vannak önnön érdekeiknek.

Joggal merül fel a kérdés, miért gondolta Trumbić azt, hogy egy népszavazás esetén a magyarok és a németek a szerb állam mellett döntenek. Feltehetően a nyers gazdasági racionalitásra alapozta állításait. Nézzünk egy konkrét példát: gondoljunk bele a törökbecsei járás magyarjainak gazdasági érdekeibe. A járásközpont magyar többségű volt, míg magában a járásban szerb többség volt, míg románok csak elenyésző számban éltek itt. Nyilvánvaló, hogy a járás területe és a járásközpont ezer gazdasági szállal kötődött egymáshoz. Így egy olyan népszavazáson, ahol a szerb államhoz vagy a román államhoz történő tartozásról kellett volna dönteni, semmi sem indokolta volna, hogy a magyarok a román állam mellett szavazzanak.

Ezen érvelésre reagálva a későbbi bizottsági csatározások során a román delegáció, annak érdekében, hogy megkérdőjelezze a fenti szerb gazdasági érvelést, benyújtott egy olyan memorandumot, melyben a bánsági svábok képviselői kijelentették, hogy ha már mindenféleképpen választaniuk kell, inkább

Romániához csatlakoznának, mint Jugoszláviához.³³ Igaz, számos ehhez hasonló memorandum került benyújtásra a békekonferencia elé. Egy másik határszakasz – a jugoszláv–magyar határ baranyai szakasza – bizottsági csatározásai során a szerb katonaság a Pécs környéki falvakkal fogadtatott el olyan határozatokat, amelyekben azok azt kérték, hogy a jugoszláv államhoz tartozhassanak, majd ezt eljuttatták Versailles-ba. Ezek a memorandumok gyakorlatilag semmiféle hatást sem gyakoroltak a területi bizottságok munkájára. A határmegállapító bizottság sem a Bánság, sem Baranya esetében nem vette figyelembe ezeket a memorandumokat.

Visszatérve a meghallgatás menetére: Trumbić beszéde következő részében a földrajzi érveket vette elő. Kijelentette, hogy a Marostól a Dunáig terjedő síkság Szerbia természetes folytatását képezi. Ennek alátámasztására nem földrajzi, hanem történelmi érveket hozott elő, miszerint amikor Szerbiában elviselhetetlenné vált a helyzet, főként a török időkben, a szerbek egy része a Bánságba költözött. Amikor pedig 1849-ben a magyarok rátörtek a bánsági szerbekre, szerbiai testvéreik a segítségükre siettek. A Délvidéken 1848–1849-ben kibontakozó véres magyar–szerb háború Szerbiából érkezett szerb önkéntesekre utalt. Korábban a szerbiai és bánsági szerbeket elválasztotta a Duna, de a győztes háború után – hangsúlyozta – Szerbia nem hagyhatja magára a bánsági szerbeket.

Szerbia jó kapcsolatra törekszik Romániával – folytatta gondolatmenetét Trumbić –, amelynek feltétele a bánsági kérdés megoldása. Ha viszont a románok ragaszkodnak a dunai és tiszai határvonalakhoz, nincs esélye a megegyezésnek, mivel a szerbek keserves háborús áldozataira hivatkozva, ragaszkodott a két megyére vonatkozó igényeikhez. Vagyis Trumbić a Bánság kettéosztását kérte.

Trumbić után ismét Brătianu kért szót, immár harmadjára, és egy meglepő érveléssel állt elő. Kijelentette – a 2. táblázat adatainak megfelelően –, hogy a szerbek által kért két megyében kétszer annyi német és magyar él, mint akár a románok,

³³ ARDAY Lajos: *Térkép csata után. Magyarország a brit külpolitikában 1918–1919*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990. 234.

akár a szerbek önmagukban. Így az etnikai elvet csak akkor tartotta alkalmazhatónak, ha az egész Bánságra érvényesítik. Ellenkező esetben etnikai alapon nem lehet megmagyarázni, hogy hogyan kerülhetett 580 ezer német és magyar 272 ezer szerb uralma alá. Vagyis azzal érvelt, hogy a Bánságot etnikai alapon nem lehet kettéosztani. Ezután néhány, már korábban elhangzott érvet ismételt meg, például hogy a Szerb Vajdaság csak tíz évig állt fent, illetve gazdasági szempontból is képtelenség a terület megosztása.

Beszédét egy hasonlattal zárta: a Bánság sorsáról döntő bizottság munkája olyan, mintha Nagy Károly korában összeült volna egy bizottság, hogy a Rajna kérdésében döntsön. Micsoda áldás szállt volna a világra – mondta Brătianu –, ha a bizottság úgy döntött volna, hogy a Rajna legyen Németország és Franciaország között a választóhatár. A mostani konferencia hasonló helyzetben van, hiszen kimondhatná, hogy a Duna szolgáljon Románia és Szerbia határául, ezzel békét és barátságot teremthetne a térségben. Brătianu ezzel a Rajna-hasonlattal a francia politikusoknál akart érzelmi hűrokat megpengetni, azzal, hogy a Bánságot Elzász-Lotaringiával állította párhuzamba. Brătianu érvelése egyszerű logikát követett: ahogy Elzász-Lotaringiának Franciaországhoz kell tartoznia, ugyanúgy a Bánságnak Romániához.

Záró mondataiban arra hívta fel a figyelmet, hogy miközben a békekonferencia ülésezik, a Bánság nagy részét elfoglalta a szerb hadsereg. Ennek következtében a szerb csapatok és az ottani román lakosság között nyílt viszály bontakozott ki. Ha a békekonferencia valójában kíváncsi a Bánság lakosságának véleményére (valószínűleg itt a népszavazásra utalt), ahhoz előbb ki kell vonni a szerb csapatokat.

Az elhúzódó szerb–román szócsatát Clemenceau zárta le, megkérdezte Brătianut, hogy mi az álláspontja a szerb népszavazási javaslatról. A román miniszterelnök azt válaszolta, hogy Románia az egész Bánáthoz ragaszkodik, nem egyezik bele semmiféle területi megosztásba. Ha a nagyhatalmak a népszavazáshoz ragaszkodnak, úgy gondolkodási időt kér, bár most a javaslattal szemben nincs ellenvetése.

Vesnič azonnal szót kért, és kijelentette, hogy sajnálja, hogy Brătianu felhozta a Bánság ideiglenes szerb megszállását. Hiszen erre az antant Keleti Hadseregének főparancsnoka utasította, és azt a helyi lakosság nagy örömmel fogadta.

Egyetértünk Ionela-Felicia Moscovici értékelésével, mely két tényezőt emelt ki. Egyrészt a Bánát kérdésében történelmi, földrajzi, stratégiai, etnikai érvek hangzottak el ellentétes nézőpontból. Másrészt, miközben Brătianu a bukaresti titkos szerződésre hivatkozott – azaz az egész Bánságra igényt tartott –, a szerbek, saját kompromisszumképességüket bizonyítandó, a régió felosztását javasolták.³⁴

A két fél mint „speciális érdekeltségű állam” az ülés további részében nem lehetett jelen, hiszen az ebbe a csoportba tartozó közép-európai kis szövetségesek elmondhatták igényeiket a békekonferencián, de a döntéshozás folyamatában nem vehettek részt. Wilson, Lloyd George és Clemenceau elismeréssel nyilatkoztak a szerbek okos és józan álláspontjáról. Ezzel szemben Orlando a román álláspontot támogatta. Az olasz álláspont mögött az adriai térségben zajló olasz–délszláv vetélkedés húzódott meg. Olaszország mindent megtett annak érdekében, hogy gyengítse a jugoszláv államot.³⁵ Elvileg a Négy Nagy a népszavazás mellett foglalt állást, de a végső döntést elnapolták,³⁶ ami valójában azt jelentette, hogy a Tizek Tanácsa a Bánság kérdését az úgynevezett Román és Jugoszláv Ügyek Bizottsága hatáskörébe utalta.

A Bánság kérdése a békekonferencián II. – Bizottsági csatározások

A Román és Jugoszláv Ügyek Bizottsága paritásos alapon került összeállításra, a négy nagyhatalmat két-két küldött képviselte, így a személyi összetétel az alábbiak szerint alakult: Jules Laroche, Louis Aubert (Franciaország), Sir Eyre Crowe

³⁴ Ionela-Felicia MOSCOVICI: Preliminariile unei scandări dinainte anunțate chestiunea Banatului în fața Consiliului Supră (31 Ianuarie 1919). *Banatica*, 27. 2017. 609–622.

³⁵ René ALBRECHT-CARRIÉ: *Italy at the Paris Peace Conference*. Hamden, Connecticut, 1966. 3–34.

³⁶ ARDAY Lajos: I. m. 172.

és Alexandre W. A. Leeper (Brit Birodalom), Dr. Clive Day és Charles Seymour (USA), gróf Vanutelli Rey és Giacomo de Martino (Olaszország).

A bizottság első ülésére 1919. február 8-án került sor. Erre az ülésre mind a román, mind a szerb küldöttség egy-egy írásbeli memorandumot nyújtott be. A román memorandum³⁷ első része ismertette az összes román határvonal (Bukovina, Besszarábia, Erdély, Bánság) meghúzására vonatkozó konkrét igényeket. A második részben külön visszatértek Erdély kérdésére, míg a harmadik részt ismét a Bánságnak szentelték. A memorandum Bánsággal foglalkozó szövege, érvelésének menete megegyezett a Tizek Tanácsa előtt felolvasott memorandummal. Semmiféle új elemet nem tartalmazott, a románok ragaszkodtak a teljes Bánsághoz.

A szerb memorandum³⁸ első része egy általános érvelés volt, melyben elsősorban a szerb hadsereg első világháború alatti harcait és ebből fakadó érdemeit ismertették. Majd külön-külön kitértek az SZHSZ Királyság Magyarországgal, Ausztriával és Romániával meghúzendó határaitra. Az igények ismertetéséből hiányzott a délszláv–olasz határ, Olaszország nem járult hozzá, hogy a Román–Jugoszláv Bizottság tárgyaljon a délszláv–olasz határról. Ezt a kérdést így csak a Tizek Tanácsa, illetve annak utóda, a Négyek Tanács tárgyalhatta.

Gyakorlatilag a szerb memorandum a Vesnič által január 31-én elmondottakat ismételte meg. Hasonlóan a románhoz, a szerb memorandum se tartalmazott új elemet, ennek megfelelően a szerbek a Bánság megosztását kérték etnikai alapon.

Az ülésen vita bontakozott ki arról, hogy a bizottságnak döntenie kell-e az 1916-os bukaresti szerződés érvényességéről, vagy ehelyett kezdjen hozzá a román határok kialakításához. Végül a bukaresti szerződés érvényességéről nem döntöttek, hanem elhatározták, hogy a Besszarábia, Bukovina, Erdély, Bánság sorrendben fogják tárgyalni a román igényeket. Ezután a bizottság berekesztette ülését.

³⁷ A román memorandumot közli FDI 1. kötet. 97–104.

³⁸ A szerb memorandumot közli FDI 1. kötet. 104–109.

A bizottság második ülésére 1919. február 11-én került sor, ezen alkalommal a tagok hosszasan vitáztak a magyar–román határ erdélyi szakaszáról. Így nem került sor a Bánság kérdésének tárgyalására. Ezzel szemben a bizottság harmadik, 1919. február 13-i ülése kifejezetten a Bánság kérdésével foglalkozott.³⁹ A kiinduló kérdés úgy hangzott, hogy a Bánságot a román felfogásnak megfelelően oszthatatlan gazdasági-földrajzi egységnek tekintsék-e, vagy a szerb álláspontnak megfelelően fogadják el a terület etnikai vonal mentén történő felosztását. Mind a négy nagyhatalom képviselői azon álláspontra helyezkedtek, hogy nem fogadják el a Bánság oszthatatlanságára vonatkozó román tételt, és helyesnek látnák, ha Románia mérsékelné területi igényeit.

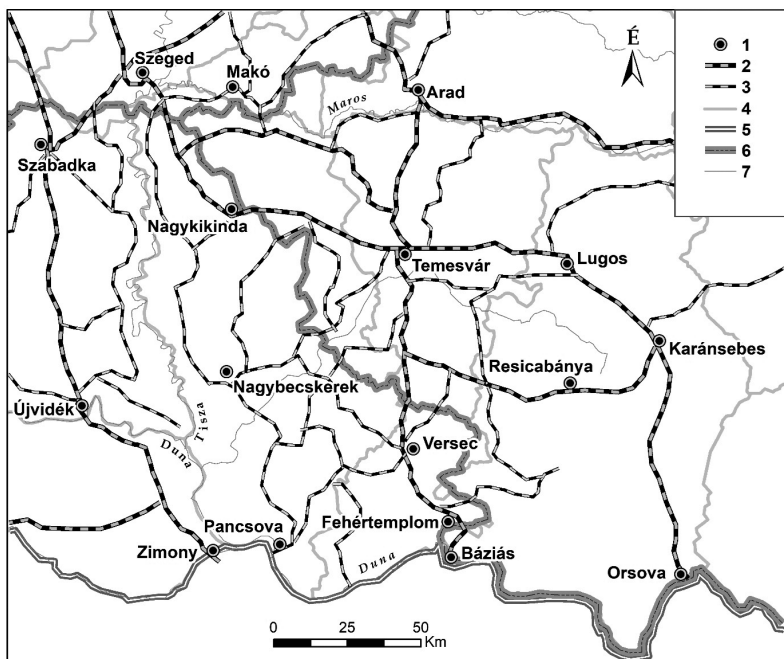
E közös álláspont kialakítása után a bizottság hozzáfogott a Bánság etnikai, gazdasági és stratégiai viszonyainak részletes vizsgálatához. Az etnikai helyzet megvitatása során olasz részről felmerült, hogy Torontál megye északi részén a magyar és a német lakosság jóval nagyobb, mint a szerb és a román. Erre a bizottság elnöke, Laroche gyakorlatilag kioktatta az ezen szempontot felvető olasz delegáltat: „a Torontál vármegye vonatkozásában fölvetett nem román és szerb népesség kérdése, amely egyébként a többi megyében is hasonlóképpen fölmerül, nem határozhatja meg a bizottság döntését; a bizottság a szerb–román vitát vizsgálja, és nem foglalkozik azzal, hogy elégtételt szolgáltatson a más etnikumú – jelen esetben az ellenséghez tartozó népességnek”.⁴⁰

Mint látható, a bizottság elnöke egyértelműen leszögezte, hogy a bánsági határvonal megállapítása során a magyar és a német népesség érdekeit figyelmen kívül kell hagyni. Mivel a bizottság többi tagja közül senki sem támogatta az olasz küldött álláspontját, a továbbiakban a szerb–román etnográfiai helyzetről vitáztak, amely során megegyezésre jutottak, hogy Krassó-Szörény vármegyében egyértelműen román többség van. Itt jegyezzük meg, hogy a későbbi bizottsági üléseken a bizottság tagjai következetesen ragaszkodtak ahhoz az elvhez,

³⁹ Az ülés jegyzőkönyvét közli FDI 81. dok. 117–125.

⁴⁰ FDI 1. kötet. 120.

hogy a szerb–román határvonal kialakítása során a magyarok és a németek érdekeivel nem kell foglalkozni.

5. térkép. Vasúti fővonalak a Bánságban, 1918

Jelmagyarázat: 1. Település; 2. Vasúti fővonal; 3. Vasúti mellékvonal; 4. Magyarországi megyehatár 1920 előtt; 5. Magyarország határa 1920 előtt; 6. Országhatár 1920 után; 7. Folyó

Forrás: A szerző saját szerkesztése Kókai Sándor munkája (263.) alapján

Ezután a vita áttevődött a gazdasági kérdésekre. A bizottság úgy látta, hogy a Bánság valójában két egymástól világosan elkülönülő tájegységből áll: egyrészt a Temesvár–Versec vonaltól keletre elhelyezkedő bányákban gazdag hegyvidékből, másrészt az ettől nyugatra fekvő mezőgazdasági jellegű síkvidékből. A vita igazából arról szólt, hogy elfogadják-e a románok álláspontját, miszerint a két terület kölcsönösen kiegészíti egymást, ezért nem szabad szétválasztani őket. A franciák úgy érveltek, hogy a

jugoszláv államon belül gabonahiány alakulna ki, ha nem kapná meg a bánsági síkvidéket. Románia más területein is komoly gabonatermelést folytat, azaz a Bánság síkvidéke sokkal fontosabb a jugoszláv gazdaságnak, mint a románynak. Az amerikai küldöttség támogatta ezt a francia álláspontot. Ez a két érv súlyos csapás volt a Bánság oszthatatlanságának román tételére.

Ezen a ponton jelentek meg a vitában a vasúti kérdések.⁴¹ Ebben a korszakban a vasút volt a legfontosabb szárazföldi szállítási eszköz. A nyersanyagokat a feldolgozás helyszínére – például a bánsági gabonát a budapesti malmokba –, illetve a késztermékeket a fogyasztás helyszínére a vasút juttatta el. Szintén vasúton szállították az élelmiszert vidékről a városokba. Mindez jelentős volumenű teherforgalmat jelentett. Emellett háborús időszakban a vasút volt a hadseregek mobilizálásának legfontosabb eszköze. Így a vasútvonalak futása stratégiai jelentőséggel is bírt.

Mivel a Bánság a Monarchia egyik legnagyobb gabonatermelő vidéke volt, kifejezetten sűrű vasúti hálózattal rendelkezett. Nyilvánvaló, hogy 1918 előtt a bánsági vasútvonalakat úgy építették ki, hogy a magyar, illetve az összbirodalmi gazdasági érdekeket szolgálják, a bánsági vasúti fővonalak a Monarchia belső vasúti hálózatába nőttek bele szervesen. Míg a mellékvonalak a Bánság mint régió belső munkamegosztását szolgálták. Azzal, hogy a békekonferencia hozzáfogott a Bánság megosztásához a szerb és a román állam között, kiszakításra ítélte a teljes bánsági vasúthálózatot a korábbi keretei közül. Ezért a bizottságnak a vasúti kérdések tárgyalása során arra a kérdésre kellett konkrét választ adnia, hogy, gazdasági és katonai szempontok miatt, melyik bánsági vasútvonalat melyik államnak juttassák. A fő szempont a megosztás utáni működőképesség biztosítása volt, azaz a Szerb Bánságnak juttatott vasútvonalaknak a szerb állam, míg a Román Bánságnak juttatott vasútvonalaknak a román állam gazdasági és katonai érdekeit kellett szolgálnia.

⁴¹ A vasútvonalaknak a Bánság gazdasági életében játszott szerepéről lásd KÓKAI Sándor: I. m. 260–264.

Itt jelezzük, hogy a vasúti kérdések megoldása nagyon felémásra sikeredett. Az 5. térkép alapján megállapíthatjuk, hogy a szerb–román határ számos helyen átvágta a vasúti fő- és mellékvonalakat. A kérdéskört részletesen vizsgáló Kókai Sándor 17 ilyen pontot azonosított. Ráadásul a Szerb Bánság városainak – Nagybecskerek, Nagykikinda, Pancsova, Fehértemplom – nem volt vasúti összeköttetése Vajdaság és Ó-Szerbia felé. Mindez súlyosan hátráltatta, hogy a Szerb Bánság szorosan beépüljön a szerb gazdaság vérkeringésébe.

Visszatérve a bizottság 1919. február 13-i ülésére, az angol küldöttség kijelentette, hogy amennyiben Temesvár városát a románok kapják meg, a Temesvár–Makó, a Temesvár–Arad, a Temesvár–Báziás és a Temesvár–Orsova vonalat mindenféleképpen Romániának kell juttatni. Míg a Temesvár–Nagykikinda–Szeged vonal kevésbé fontos a románok számára, így azt vagy annak egy részét a szerb államnak lehet adni. Erről az ülésről összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a tagok egyértelműen elvetették a Bánság oszthatatlanságáról szóló román tételt, és különböző etnikai, gazdasági és közlekedési (elsősorban vasúti) érveket megvitatva ténylegesen a Bánság felosztásáról tárgyaltak. A vita valójában arról szólt, hogy milyen szerb–román határt húzzanak meg a Bánságon belül.

A bizottság negyedik ülésére 1919. február 17-én került sor, ez azonban ismét az erdélyi határ kérdésével foglalkozott. Az ötödik ülés (1919. február 19.) első fele az erdélyi határ vitáját folytatta, de a második részben rátértek a bánsági határ kérdésére.⁴² Ennek vitája ismét a vasúti és a vízi közlekedés körül forgott. Az alábbi kérdések merültek fel:

Hogyan biztosítsák Temesvár összeköttetését a Dunával? Elegendő-e ehhez a Temesvár–Orsova, illetve a Temesvár–Báziás vonal, vagy szükséges további vasútvonalak (Temesvár–Pancsova) Romániához csatolása?

Mi legyen a Temesvár–Makó-vasútvonal sorsa?

⁴² Az ülés jegyzőkönyvét közli FDI 1. kötet. 85. dok. 138–144.

A vízi közlekedéssel – főképpen áruszállítással kapcsolatos – megfontolások miatt szükséges-e a Maros folyó teljes vonalát román kézbe adni?

Elfogadják-e azon szerb álláspontot, mely Fehértemplom birtoklásáért cserébe lemond Nagyikindáról? A probléma megértéséhez ismét a térképre kell pillantanunk: Fehértemplom Szerbiához történő csatolása a Temesvár–Báziás-vasútvonal átvágását jelentette volna.

Szükséges-e Belgrád katonai védelme érdekében stratégiai előteret (értsd területet a Duna román oldalán) biztosítani a szerbek számára a Bánságban?

Mivel a fenti kérdések egyikében sem tudtak közös nevezőt kialakítani, a döntést elnapolták, illetve úgy határoztak, hogy meghallgatják a szerb és a román delegáció érveit is.

Brătianu 1919. február 21-én járult a bizottság elé.⁴³ Az ülés forgatókönyvét a bizottság előzetesen úgy alakította ki, hogy annak tagjai az ülés megnyitása előtt írásbeli kérdéseket juttattak el az elnöki feladatokat ellátó Tardieu-höz, aki a kérdező személyének felfedése nélkül feltette azokat Brătianunak.

A Bánsággal kapcsolatban feltett kérdések a térség etnográfiai viszonyaira, illetve gazdaságának működésére irányultak.⁴⁴ Brătianu a már jól ismert román érveket ismételte meg, miszerint a Bánság oszthatatlan, a hegyvidék és a síkság egymásra van utalva, a Duna természetes határvonalat képez. A válaszokban mindössze két új elemet fedezhetünk fel. Egyrészt azt, hogy ha a Bánság egy része Szerbiához kerül, az a Timok-völgyi románok körében irredenta mozgalom beindulásához fog vezetni. Másrészt azt, hogy a román állam kötelezettséget vállal arra, hogy a román állam keretei közé kerülő szerbek távozását elő fogja segíteni. Ennél a kijelentésnél ismét megmutatkozott a román diplomácia leleményessége, ugyanis a bukaresti titkos szerződés 3. cikkelye kimondta, hogy „[a] román királyi kormány kötelezi magát, hogy a bánáti területet a békekötéstől számított két éven belül elhagyó és vagyonukat ott visszaha-

⁴³ Az ülés jegyzőkönyvét közli FDI 1. kötet. 86. dok. 144–150.

⁴⁴ A konkrét kérdéseket az ülésről készült jegyzőkönyv nem tartalmazza, így azokra csak Brătianu válaszaiból következtethetünk.

gyó szerbeket kártalanítja”.⁴⁵ Azaz a románok egy olyan dolgot ajánlottak fel kompenzációként, amelyre már korábban kötelezettséget vállaltak.

A szerb küldöttség 1919. február 25-én járult a bizottság elé.⁴⁶ Nekik is a feltett kérdésekre kellett válaszolniuk. Azon kérdésre, hogy miért van szükség Belgrád katonai előterének kiterjesztésére, Petar Pešić tábornok azt válaszolta, hogy enélkül nem biztosítható a szerb főváros katonai védelme. Az etnográfiai ügyekben Jovan Cvijić azt fejtette, hogy a magyar statisztikai adatok nem megbízhatóak. Míg a gazdasági kérdéseknél azt igyekezett bizonyítani, hogy a Bánság gazdasága Belgrád és Fiume irányába gravitál. Utóbbi kijelentése ellentétes volt a valóságos helyzettel. Jól mutatja ezt, hogy Temesvárt és Belgrádot nem kötötte össze a gazdasági kooperációhoz elengedhetetlenül szükséges vasúti fővonal (lásd a 4. térképet). Ez az apró mozzanat azt is mutatja, hogy a szerb delegáció – és persze más esetekben a román delegáció – érvelése során rendre elrugaszkodott a valóságtól.

Vesnić a meghallgatás során azt is szövé tette, hogy „Szerbiát és Romániát ezen a helyen [értsd a bizottsági meghallgatások során] egyenrangú félként kezelik. Elvégre Szerbia az első naptól az utolsóig részt vett a háborúban anélkül, hogy valaha megingott volna. Románia pedig – miután az időt jól megválasztotta és belépésének árát szerződésben biztosította – békét kötött az ellenséggel, sőt még azt is elérte nála [mármint az antantnál], hogy a rákényszerített áldozatokért más területi előnyökkel kárpótolja.”⁴⁷

A bizottsági ülés végén Pašić kijelentette, hogy Szerbia követeléseit a nemzeti elvre alapozza, és ha szükséges, a döntést népszavazásra bizza.

A fentiek alapján kijelenthetjük, hogy a február 22-i és a február 25-i meghallgatás során a bizottság nem kapott érdemi, új információt. Mind a románok, mind a szerbek ugyanazon érveket ismételték, melyeket az antant politikusai már január

⁴⁵ SZTÁRAY Zoltán: I. m.

⁴⁶ Az ülés jegyzőkönyvét közli FDI 87. dok. 150–154.

⁴⁷ FDI 1. kötet. 253.

31-én meghallgattak, illetve az írásbeli memorandumokból már ismertek.

A bánási határ kérdését tovább nehezítette, hogy a bizottságnak a Legfelsőbb Tanács megbízásából a bácskai és a baranyai szerb–magyar határra is javaslatot kellett tennie. Az ezzel kapcsolatos első ülésre 1919. február 28-án került sor. Ez az ülés azért érdekes, mert egy Ormos Mária által kompenzációs láncnak elnevezett eljárási mód következtében sor került az Arad–Makó-cserére. Eredetileg a magyar–román határ kialakítása során Seymour, az egyik amerikai delegátus, Arad városát Magyarországnál akarta hagyni. Ugyanekkor az angolok vasúti okok miatt – Temesvár–Makó vonal biztosítása – Makót Romániához akarták csatolni. Végül ezen a február 18-i ülésen amerikai–angol megegyezés született, Seymour hozzájárult, hogy Arad Romániához kerüljön, míg az angol delegáció meghátrált Makó kérdésében, azaz Makót Magyarországnak ítélték.

Az angolok úgy gondolták, hogy ez után az alku után a román–magyar határnak a Maros folyó vonalát kell követnie, egészen addig a pontig, ahol a Maros a Tiszába ömlik. Ez azt jelentette volna, hogy Új-Szeged és a teljes Tisza–Maros-szög a román államhoz kerül. Ezzel szemben a franciák azt javasolták, hogy Új-Szeged és „némi további terület” – a Maros-szög azon csúcsa, amely Csongrád megyéhez tartozott – maradjon Magyarországnál. Ezt a megoldást a február 28-i ülés elfogadta.⁴⁸

Ebben a Magyarországnak juttatott vékony sávban ekkor még nem volt benne semmiféle bánási terület, csak Csongrád megyei területekre – ez egy nagyon kis terület volt Szőreg és Szeged között – terjedt ki. E kérdésre a bizottság március 18-i ülésének ismertetésekor térünk vissza.

A bizottság 1919. március 2-án folytatta munkáját, de ezúttal az erdélyi román–magyar és a bácskai és a baranyai jugoszláv–magyar határvonal pontosításával foglalkoztak. A Bánáság megosztásának kérdése nem került napirendre. A bizottság következő, azaz 1919. március 7-i ülésén megegyezés született a

⁴⁸ ORMOS Mária: I. m. 192–193.

Dnyesztertől a Marosig húzódó román határszakaszra vonatkozóan.⁴⁹ A bizottság utasítására egy katonatisztekéből álló albizottság, Le Rond francia tábornok irányításával, egy nagyléptékű térképen hozzákezdett a magyar–román határvonal pontos berajzolásához.

A bizottság az 1919. március 10-i ülésén tűzte újra napirendjére a Bánság kérdését. Ezen az ülésen komolyan foglalkoztak egy esetleges bánsági népszavazás megrendezésének lehetőségével. A bizottság elnöke közölte, hogy a szerbek kérik, míg a románok elfogadják a népszavazást. A lebonyolítás módjáról vita bontakozott ki. Ennek lényege: a szerb kérésnek megfelelően csak Torontál és Temes megyében hirdessenek népszavazást (azaz a szerbek Krassó-Szörényt eleve átengedik Romániának), vagy a román álláspontnak megfelelően a Bánság egészére terjedjen ki. A bizottság tagjai világosan látták, hogy a lebonyolítás módja alapvetően meghatározza a népszavazás végeredményét. Ezért a kérdésben történő döntést elhalasztották, de valójában a későbbi bizottsági ülések során nem tértek újra vissza rá.

A másnapi – március 11-i – ülés elején⁵⁰ olasz kezdeményezésre a bizottság visszatért legelső, február 8-i ülésének problematikájára, miszerint érvényes-e a bukaresti szerződés. Ez az olasz felvetés – amennyiben érdemben tárgyalni kezdték volna – komoly visszalépés lett volna. De ehelyett megszövegeztek egy erdélyi határra vonatkozó konkrét előterjesztést.

Majd még ezen az ülésen ismét elővették a bánsági határ kérdését. Több problémás város sorsáról próbáltak döntést hozni: a korábbi bizottsági üléseken arról beszéltek, hogy a szerb többségű Versecet és Fehértemplomot vasúti megfontolások miatt Romániához csatolják. De ezen az ülésen arról vitáztak, hogy etnikai megfontolások miatt nem lehetne-e mégis Szerbiának adni őket. Ez azonban akadályozta volna azt, hogy a Temesvár–Báziás-vasútvonal teljes egészében a román államhoz kerüljön. Gyakorlatilag ezen az ülésen is a Bánság tekintetében az történt, mint a megelőző üléseken: etnikai, vasúti, gazdasági érvek csaptak össze, és a bizottság tagjai nem tudtak megegyezni.

⁴⁹ Az ülés jegyzőkönyvét közli FDI 96. dok. 182–184.

⁵⁰ Az ülés jegyzőkönyvét közli FDI 99. dok. 188–199.

Mindössze abban értettek egyet, hogy a bizottság a Bánságot „fölosztja a szerbek és románok között, mégpedig oly módon, hogy lehetőség szerint fönntartja az egyensúlyt mindkét nemzetiségnek a másik félhez tartozó elemei között”.⁵¹

A bizottság március 18-i ülésén felgyorsultak az események, valószínűleg a bizottsági ülés előtt háttéralkuk születtek. A korábban kiküldött katonai albizottság javaslatait elfogadva a bizottság jegyzőkönyvben rögzítette a Bánságot a románok és a szerbek között felosztó vonalat.⁵² Ez a vonal a Bánság területéből 18,4 ezer km²-t Romániához, míg 9,8 ezer km²-t a délszláv államhoz csatolt.⁵³ Az így megszülető határ 76 ezer románt hagyott a délszláv állam keretei között, míg 65 ezer szerbet a román államhoz csatolt.⁵⁴

Ezen ülés meglepő fejleménye volt, hogy az amerikai delegáció kijelentette, szükségesnek látja, hogy Szeged város gazdasági életének érdekében Torontál vármegye egy kis részét Magyarországhoz csatolják. Ezt úgy képzelték el, hogy a február 28-i ülésen a Csongrád vármegyéből Magyarországnak juttatott sávot – Maros-szög csúcsa Szőreg és Szeged között – kiegészítik az alábbi kilenc torontáli községgel: Deszk, Ferencszállás, Gyálarét, Kiszombor, Klárafalva, Kübekháza, Ószentiván, Szőreg, Újszentiván.⁵⁵

⁵¹ FDI 1. kötet. 198.

⁵² Az ülés jegyzőkönyvét közli FDI 102. dok. 209–215.

⁵³ Az adatokat közli, illetve a megosztást térképen ábrázolja PÁNDI Lajos: *Köztes-Európa 1763–1993. Térképgyűjtemény*. Osiris–Századvég, Budapest, 1997. 404–405.

⁵⁴ ARDAY Lajos: I. m. 173.

⁵⁵ A terület népességéről lásd KÓKAI Sándor: A Maros-szög külterületi népessége (1910). *Településföldrajzi Tanulmányok*, 2014/2. 124–137.; továbbá KÓKAI Sándor: Adalékok eltűnt „csonka” vármegyéink demográfiai jellemzőihez (1910–2011). In: KÓKAI Sándor–BOROS László (szerk.): *Tiszteletkötet Dr. Gál András geográfus 60. születésnapjára*. Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézete–Bocskai István Római Katolikus Gimnázium, Nyíregyháza–Szerencs, 2015. 327–342.; valamint MIKLÓS Péter: Újszentiván lakosságának etnikai és felekezeti viszonyainak változásai. *Közép-európai Közlemények*, 2010/2. 63–69.

6. térkép. A trianoni békeszerződésben Magyarországnak ítélt Torontál megyei települések a Maros-szögben

Jelmagyarázat: 1. Város; 2. A Magyarországon maradt falvak; 3. Az 1920 előtti magyarországi megyehatárok; 4; Folyók; 5. Az 1920-ban kijelölt határ

Forrás: A szerző saját szerkesztése

A bizottság elfogadta a javaslatot. Így a Bánságból Torontál vármegye egy apró része – mindössze 271 km² –, amely Újszeged és Kiszombor között helyezkedett el, Magyarországé maradt. Ezzel az utolsó pillanatban elfogadott javaslattal a Bánság nem kettő, hanem három állam között került felosztásra.

A felosztás békekonferencia általi jóváhagyása, szerb és román reakciók

A Román–Jugoszláv Bizottság román–magyar határra vonatkozó javaslata 1919. április 5-én készült el, míg a jugoszláv–magyar határjavaslatot április 16-án véglegesítették. A Külügyminiszterek Tanácsa május 8-án vitatta meg mindkét előterjesztést, majd négy nap múlva a Legfelső Tanács is rábólintott. A békekonferencia a románokat a magyar–román határvonal elfogadásáról júniusban,⁵⁶ míg a szerbeket a magyar–jugoszláv határ elfogadásáról augusztusban értesítette hivatalosan.⁵⁷

A szerbek – akik jóval augusztus előtt már informálisan értesültek a döntésről⁵⁸ – nem voltak meglegedve a Bánságban meghúzott szerb–román határvonallal, ezért 1919 júniusában erőszakkal próbálták elérni, hogy a temesváriak önként mondják ki csatlakozásukat a szerb államhoz. Ez a kísérlet azonban kudarcba fulladt, ezután a szerb hadsereg 1919. július 27-én elhagyta Temesvárt.

Néhány nappal később – 1919. augusztus 3-án – Temesvárt megszállták a román csapatok, majd, fokozatosan követve a visszavonuló szerb csapatokat, elfoglalták azokat a területeket, melyeket a versailles-i békekonferencia a román államnak ítélt. Ezzel a Bánság felosztása *de facto* is befejezett ténnyé vált.

Mind a román, mind a szerb politikusok elégedetlenek voltak a Bánság felosztásával. Ennek következtében 1922-ben Románia és Jugoszlávia tárgyalásokba kezdett a bánsági szerb–román határ módosításáról. Mint a 6. térképről leolvasható, a tárgyalások az alábbi eredménnyel zárultak:

Jugoszláviától Romániához csatolták a zsombolyai (Jimbolia) vasúti csomópontot és környékét, illetve az 1918 előtt Magyar

⁵⁶ ARDAY Lajos: I. m. 176.

⁵⁷ Uo. 182.

⁵⁸ HORNYÁK Árpád: Bácska-Baranyai térség az I. világháború után – a szerb megszállás. 9. In: HORNYÁK Árpád (szerk.): *Találkozások és ütközések. Fejezetek a 20. századi magyar–szerb kapcsolatok történetéből*. PTE Történelemtudományi Intézet, Pécs, 2010. 7–21.

Királyság legnyugatibb román lakta települését, Óbébet (Beba Veche).

Romániától Jugoszláviához csatolták Nákófalvát (Nakovo) és környékét.

7. térkép. Jugoszláv-román határmódosítás, 1922

Jelmagyarázat: 1. 1920-as kijelölt határok; 2. Az 1922. évi módosítás utáni román-szerb határ; 3. Jugoszláviától Romániához csatolt terület; 4. Romániától Jugoszláviához csatolt terület

Forrás: A szerző saját szerkesztése

Mint a fentiekből látható, egyszerű román–szerb területcserre történt. Ennek külön érdekessége, hogy az 1920-ban megállapított magyar–szerb–román hármashatárpontot a helyén hagyták, pedig Óbéb „impériumváltása” miatt át kellett volna helyezni. Ehelyett egy 3 km hosszú, 100 cm széles „korridor”-t toldanak be a magyarországi Kübekháza és a Romániához került Óbéb közé.⁵⁹ Ez a korridor tette lehetővé, hogy a hármashatárpontot ne kelljen áthelyezni, és ezért ne kelljen Magyarországot bevonni a szerb–román határmódosító tárgyalásokba.⁶⁰

Az érvek és ellenérvek csatájának mérlege

Tanulmányunk ezen elemző fejezetében egyrészt összegezzük és összevetjük a szerb és a román küldöttség érvrendszerét. Másrészt bemutatjuk azt, hogy a tárgyalások során a nagyhatalmak döntéshozói hogyan vették figyelembe ezeket, melyeket fogadták el, illetve melyeket vetettek el.

A békekonferencia különböző szintű fórumain – a Tizek Tanácsától a határvonal futását berajzoló katonai albizottságig – a román és szerb politikusok által ismertetett érveket hét nagy csoportba sorolhatjuk.

Az érvek első csoportját a románok dolgozták ki: azt hangsúlyozták, hogy annak ellenére, hogy Románia különbékét kötött a központi hatalmakkal, a bukaresti titkos szerződés érvényes, azaz az abban megígért Bánságot teljes egészében a román államhoz kell csatolni. A szerb küldöttség azt hangsúlyozta, hogy ők nem tudtak a titkos szerződésről, pontosabban annak tartalmáról, így azt nem ismerik el.

A Román–Jugoszláv Bizottság e román érvvvel, illetve a szerb ellenérvvvel érdemben nem foglalkozott. Nem is foglalkozhatott,

⁵⁹ SUBA János: A magyar–jugoszláv hármashatárpont kijelölése 1922–1925. *Köztes-Európa*, 2015/1–2. 93–107.

⁶⁰ KÓKAI Sándor: *A trianoni államhatár kijelölésének problémái a torontái háromszögben (1921–1925)*. In: MARUZSA Zoltán (szerk.): „A Déli végeken”. *Tanulmányok a Magyarország és Jugoszlávia között a bácskai térségben kialakult hidegháborús konfliktusokról*. Eötvös József Főiskolai Kiadó, Baja, 2009. 25–32.

hiszen e kérdés a békekonferencia legmagasabb fórumának, a Tizek Tanácsának (illetve később a Négyek Tanácsának) kompetenciájába tartozott. A Tizek Tanácsa azzal bízta meg a bizottságot, hogy tegyen javaslatot egy román–szerb határra, vagyis a bizottságnak a Bánság megosztására kellett javaslatot tennie, ami azt jelentette, hogy egyben a Tizek Tanácsa a Bánság egészét Romániának ígérő bukaresti szerződést *de facto* érvénytelennek tekintette.

Az érvek második csoportját a szerbek alakították ki azzal, hogy folyamatosan hangoztatták a szerb hadsereg hősiei küzdelmeit és az antant oldalán hozott súlyos áldozatait. Ezt az érvet ügyesen összekötötték a bukaresti titkos szerződés érvényességének kérdésével. Azt hangsúlyozták, a gyorsan összeomlott és a központi hatalmakkal különbékét kötött Romániával szemben, Szerbia végigharcolta a háború négy évét. Nyilvánvaló az antantnak szóló szerb üzenet: mi keményen harcoltunk értetek, ezért megérdemljük, hogy a határkérdésekben támogatások bennünket. A bizottság a tárgyalásai során a szerb hadsereg hősiességével egyszerűen nem foglalkozott.

Az érvek harmadik csoportját – a történelmi érveket – mind a szerb, mind a román küldöttség használta. Ez egyfajta „Ki volt a Bánságban előbb?” vetélkedő jelleget öltött. Ennek során a szerbek azt hangsúlyozták, hogy milyen szoros volt Szerbia és a bánsági szerbek kapcsolata a történelem folyamán. Továbbá azzal is érveltek, hogy az 1849 és 1860 között fennállt Szerb Vajdaság és Temesi Bánság kifejezetten indokolja, hogy a terület nyugati és középső részét a szerb államhoz kell csatolni. A románok történelmi érvelése ennél egyszerűbb volt, arra hivatkozott, hogy a román betelepülők jelentek meg előbb a térségben. A bizottság a tárgyalásai során nem foglalkozott a történelmi érveléssel, nem volt hajlandó belemenni abba a vitába, hogy melyik nemzet élt hamarabb a Bánságban.

Az érvek negyedik csoportját a Bánság oszthatatlanságának tétele adta. Ez az érv a román irredenta mozgalom alapvetéséhez tartozott. A román irredentizmus már a 19. század közepétől földrajzi érvekkel is igyekezett alátámasztani területi igényeit. Eszerint: a román államnak természetes határookra van

szüksége. Ez pedig három folyót jelentett, délen a Dunát (ez még kiegészül a Fekete-tengerrel), nyugaton a Tiszát, keleten a Dnyesztert. Ennek megfelelően az összes románt egyesítő államnak az alábbi részekből kell felépülnie: Havasalföld, Moldva, Besszarábia, Bukovina, Erdély (a Tiszáig) és a Bánság.⁶¹

A Bánság megosztása a román és a szerb állam között a román vezetők szemében nemcsak egy régió egy részéről történő lemondást jelentett volna, hanem a Tiszáról (pontosabban annak egy részéről) mint természetes határról történő lemondást is. Emiatt kapott központi jelentőséget a Bánság oszthatatlanságának tétele. Az érv így szólt: A Bánság két részből – egy síkvidéki és egy hegyvidéki – áll. A síkvidéki és a hegyvidéki rész szoros gazdasági kapcsolatban áll, kölcsönösen kiegészíti egymást, ennek köszönhető a Bánság virágzó gazdasági élete. A hegyvidék-síkság kapcsolat effajta leírása a korabeli gazdasági földrajz egyik alaptétele volt. Sőt e tételnek napjainkban léteznek hívei, Frisnyák Sándor, a történeti földrajz doyenje a gondolat legismertebb képviselője.⁶²

Itt kell megjegyeznünk, hogy a jugoszláv államhoz került Szerb Bánság – amely az SZHSZ-állam keretei között a Vajdaság tartomány keleti részét alkotta – a két világháború közti időszakban elszegényedett, fejlődése megtorpant. Ezt a folyamatot Gulyás László könyvében, statisztikai adatokkal alátámasztva részletesen bemutatta és dokumentálta.⁶³ Erre a negatív folyamatra többféle magyarázat adható. Egyrészt a Szerb Bánság mint gabonatermő vidék elveszítette az Osztrák-Magyar Monarchia belső piacát. Maga a piacvesztés tény, csak hogy a Monarchia piaca helyett elnyerte az SZHSZ állam belső piacát. Ez különben a szerb érvelésben konkrétan benne volt, azt mondták, „azért van szükségünk a Bánságra, mert ez fogja majd biztosítani államunk gabonaellátását”. Tényleg így is történt, a szakirodalom teljes mértékben egyetért azzal,

⁶¹ Tóth Sándor: *A román földrajzi gondolat. Geopolitika, biztonság, földrajz-oktatás*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013. 40–44.

⁶² FRISNYÁK Sándor: *Magyarország történeti földrajza*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995.

⁶³ GULYÁS László: *Két régió...* I. m. 89–93.

hogy 1920 után a Vajdaság vált a jugoszláv állam „éléskamrájává”. Másrészt a jugoszláv állam gazdaságilag tudatosan és módszeresen kizsákmányolta a Vajdaságot mint régiót. E belgrádi gazdaságpolitikának az áldozatává vált a Szerb Bánság is.⁶⁴ Harmadrészt a szerb–román határ szétvágtá a síkvidék-hegyvidék gazdasági kapcsolatot, így megszűnt a korábbi régió belüli munkamegosztás. Mivel a Monarchia utódállamai 1918 után autarkióra törekedtek, az előző kijelentés vitathatatlan. Negyedrészt jelentős mértékben hozzájárult a Szerb Bánság leszakadásához, hogy városainak – Nagybecskerek, Nagyikinda, Pancsova, Fehértemplom nem volt vasúti összeköttetése Vajdaság és Ó-Szerbia felé. Így csak nehezen tudtak szervesülni a délszláv állam gazdasági teréhez.⁶⁵

Úgy véljük, hogy a Bánság földrajzi oszthatatlanságának hangoztatásával a román küldöttség – szigorúan gazdasági földrajzi szempontból – a valóságot írta le. Ez a megállapításunk annak ellenére igaz, hogy a Bánság egyértelműen multietnikus régió volt. A bizottság döntése ugyanakkor nem fogadta el az oszthatatlansággal kapcsolatos érveket. A Bánság földrajzi oszthatatlanságának tételéhez szorosan kapcsolódott az ötödik érvcsoport, melyet a közlekedési érvek alkottak. Mind a románok, mind a szerbek arra törekedtek, hogy minél több vasútvonalat szerezzenek meg. Ezt azzal indokolták, hogy ezekre szükségük van gazdasági életük és katonai védelmük megszervezéséhez. A bizottság jelentős figyelmet fordított ezen – főleg a vasútvonalakkal kapcsolatos – érvek megtárgyalására. A bizottság arra törekedett, hogy biztosítsa mindkét rész gazdasági élete számára a megfelelő vasúti hálózatot. Ennek ellenére – mint arra rámutattunk – e kérdést nem sikerült megnyugtatóan rendezni.

A vízi közlekedés kérdésében hasonló problémával kerültek szembe. Egyrészt arról vitáztak, hogy szükséges-e a Maros folyót teljes egészében Romániának adni, másrészt arról, hogy

⁶⁴ Az ezzel kapcsolatos vizsgálatokat és eredményeiket lásd GULYÁS László: *Két régió... I. m.* 87–88.

⁶⁵ A délszláv állam belső piacának megszervezésével kapcsolatos nehézségekről lásd BIRÓ László: *A jugoszláv állam 1918–1939*. História Könyvtár, Budapest, 2010.

a vasútvonalak és a vízi utak kombinálásával hogyan lehet Szerbia, illetve Románia számára a lehető legkedvezőbb közlekedési viszonyokat megteremteni. Itt kell megjegyeznünk, hogy a vízi közlekedéssel kapcsolatos érvek nagy része nem tükrözte a valóságot, hiszen az csak 1867-ig töltött be vezető szerepet Magyarország gazdasági életében. A dualista korszak vasútépítési hulláma következtében egy olyan vasúthálózat született meg, mely a nyersanyag- és áruszállításban teljes mértékben háttérbe szorította a vízi közlekedést. A vasúti szállítás–vízi szállítás aránya Magyarországon 1914-ben 6:1 volt.⁶⁶ Ez a folyamat lezajlott a Bánságban is: a Maroson, a Tiszán és a Dunán a teherforgalom jelentős mértékben lecsökkent, helyét a jóval olcsóbb vasút vette át. Ráadásul a Béga-csatorna és a többi kisebb bánsági csatorna a 19. század végére eliszaposodott, kotrásuk rendkívül költséges volt. Így a bánsági belső vízi utak jelentősége a teherszállításban minimálisra csökkent. Szerepüket a helyi vasutak vették át. Mindezek miatt a Brătianu által előadott, vízi közlekedéssel kapcsolatos román érvek nem voltak helytállóak, a vízi közlekedés szerepe a 20. század elején a Bánság gazdasági életében minimális volt. Erről a bizottságnak fogalma sem volt, nyilvánvaló, hogy nem voltak tisztában a Béga-csatorna hajózási viszonyaival. Ez a magyarázata annak, hogy a bizottsági csatározások során komolyan mérlegelték a vízi közlekedéssel kapcsolatos román érveket.

Az érvek hatodik csoportját az etnikai érvek alkották. Ezzel az érveléssel elsősorban a szerb küldöttség dolgozott. Ez abból fakadt, hogy a Bánságon belül jól körülhatárolható szerb tömbök (például Torontál vármegye déli része), illetve román tömbök (gyakorlatilag a teljes Krassó-Szörény vármegye) léteztek.⁶⁷ A román küldöttség az etnikai érvekre jóval kevesebbet hivatkozott, hiszen a bánsági szerb jelenlét és a szerb települési tömbök megléte vitathatatlan volt. Viszont mindkét küldöttség egy rendkívül furcsa megoldási módot alkalmazott a bánsági magyarokkal és németekkel szemben. Egyszerűen nem vettek rólok tudomást. Oly módon mutatták be a Bánság etnikai viszo-

⁶⁶ BELUSZKY Pál: *Magyarország történeti földrajza*. II. kötet. I. m. 102.

⁶⁷ Ezek pontos leírását lásd. KÓKAI Sándor: *A Bánság...* I. m. 173–189.

nyait, hogy figyelmen kívül hagyták azt a vitathatatlan tény, hogy a Bánságban tizenhat etnikum és ezen belül négy nagy etnikum élt egymás mellett. Tanulmányunk első részében példaként bemutattuk, hogy Brătianu január 31-ei beszédében említést sem tett a magyarokról.

A román álláspontot a bizottság magáévá tette. Ennek jegyében a bánsági magyarokra és németekre vonatkozóan nagyon kemény döntést hozott, egyértelműen leszögezte, hogy a bánsági határvonal megállapítása során a magyar és a német népeiséget és azok érdekeit figyelmen kívül kell hagyni. Ez az álláspont a bizottság tárgyalásait rögzítő jegyzőkönyvekbe szó szerint bekerült. Laroche kijelentette, hogy a német és magyar lakosság érdekeit nem fogják mérlegelni.⁶⁸ Ennek következtében a bizottsági üléseken a bizottság tagjai a szerb–román határ megállapításánál csak a szerb és román érdekeket vették figyelembe. Arra törekedtek, hogy olyan határvonalat alakítsanak ki, amelynek eredményeképpen Romániában a lehető legkevesebb szerb, illetve a délszláv államban a lehető legkevesebb román marad. Ehhez képest a magyar és a német kisebbség sorsát huszadrangú kérdésnek tekintették.

Az érvek hetedik csoportját az önrendelkezés képezte. Úgy véljük, hogy az önrendelkezési jogot alapvetően két eszköz segítségével gyakorolhatja egy-egy csoport. Az egyik az elszakadás és/vagy függetlenség kinyilvánítása. Ezt 1918 őszén Közép-Európában számos nemzet gyakorolta különféle – Újvidék, Turócszentmárton, Gyulafehérvár stb. – „Nagy nemzetgyűlésein”. A másik eszköz a népszavazás elrendelésének kérése a békekonferenciától. Pontosan ezt kérte a szerb delegáció. A szerb küldöttség többször elmondta, hogy a vitás területi kérdések rendezésére alkalmasnak tartja a népszavazást.

Fontos hangsúlyoznunk, hogy a szerbek csak a Bánság nyugati részére tartottak igényt. Ezen a területen valóban elenyésző számú román lakosság élt. Így a szerb politikusok joggal gondolták azt, hogy a népszavazást megnyerhetik. Mint arra korábban rámutattunk, abban is bíztak, hogy a terület magyar

⁶⁸ FDI 1. kötet. 120.

és német lakossága, ha a román, illetve a szerb államhoz való tartozás kérdésében kell állást foglalnia, akkor elsősorban gazdasági okok miatt a szerb államot választja.

A románok taktikai szempontból nem utasították el a szerb kezdeményezéseket, de húzódoztak a területi kérdések népszavazással történő megoldásától. A szerb javaslat és annak román fogadtatása komoly dilemma elé állította a bizottságot. Ugyanis a szerbek csak két megyére – Torontál és Temes – kérték a népszavazást, míg a románok a teljes Bánságra, azaz mindhárom megyére. Ezen értelmezési különbség egyértelműen befolyásolta volna a népszavazás végeredményét. Ha a szerb javaslat alapján került volna sor a népszavazásra, valószínűleg Torontál és Temes Szerbiához került volna. Ha az egész Bánságra vonatkozóan rendeznek népszavazást, akkor a Krassó-Szörény vármegyében élő nagy tömegű román népesség az egész Bánság sorsát eldöntötte volna Románia javára. A bizottság ezért szép csendesen elsüllyesztette a népszavazást mint a megoldás eszközét.

Az érvek nyolcadik csoportját a stratégiai érvek adták. A szerbek azt hangoztatták, hogy Belgrád katonai védelme érdekében szükségük van egy széles hídfőre a Duna bánsági oldalán. Katonai szempontból a szerbeknek igazuk volt, egy dunai határ esetén a román tűzértség ágyúzni tudta volna Belgrádot, a szerb állam fővárosát.

A románok tagadták a szerb stratégiai érvet, és egy másik stratégiai érvet állítottak vele szembe, miszerint a Duna természetes határt képez a két állam között, ami megfelelt a 19. század közepétől bevett román geopolitikai gondolkodás hagyományainak. A politikai földrajz egyik fontos alaptétele, hogy a „természetes határok” (folyók, illetve magashegyek) mind ideális határok. A franciák például a Rajnát, míg az olaszok a Brenner-hágót tekintették saját államuk természetes határának. A belgrádi stratégiai hídfő problematikájával a bizottság többször is foglalkozott. A franciák például nem fogadták el a szerb érvelést. A belgrádi stratégiai előtér végül is más érvek miatt (etnikai és vasúti megfontolások) került a délszláv állam birtokába.

Következtetések

Az új közép-európai határok kialakítása során a Bánság sorsának rendezése az egyik legkényesebb kérdés volt. Két olyan állam érdekei ütköztek, amelyek egyaránt az antant szövetségesei voltak. Ahogy az egyik „békecsináló”, a brit delegáció tagjaként dolgozó Harold Nicolson fogalmazott: „a nagyhatalmak képviselői nem sokat törődtek Erdéllyel és Bukovinával, melyek az ellenséghez tartoztak, de rettenetesen szívükön viselték a Bánát sorsát, amelyre [...] a jugoszlávok tartottak igényt”.⁶⁹

A Bánság kérdésében az antant két szövetségese került szembe egymással, ez a korábban már említett győztes–győztes szituáció. E helyzet hosszú távú politikai bonyodalmak, sőt nyílt fegyveres konfliktus rémével fenyegette az antantot. Az antant félelmei különösen a hosszú távú következményekre vonatkoztak. Az antant a békekonferencia utáni időkben is szövetségesként számított mindkét államra. Egy román–szerb háború ezt lehetetlenné tette volna.⁷⁰ Azaz a Bánság problémáját úgy kellett megoldani, hogy az antanthatalmak megőrizték mind Belgrád, mind Bukarest bizalmát, egyúttal megelőzzék a további szerb–román viszálykodást. Érdeemes felhívni a figyelmet a csehszlovák–lengyel, illetve az olasz–jugoszláv párhuzamra. A Teschen kérdésében kirobbant hétnapos háború hosszú távú következményeként a két állam a két világháború közötti időszakban feszült, sőt ellenséges viszonyban állt egymással. A Fiume és Dalmácia hovatartozásának kérdésében kirobbant vita jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a két világháború közötti időszak nagy részében kifejezetten feszült volt az olasz–jugoszláv viszony.

A nagyhatalmak vezetői 1919. január 31-én a szerb és a román igények szóbeli előterjesztése után úgy döntöttek, hogy a Bánságot megosztják a román és a szerb állam között. A leendő jugoszláv–román határvonalra teendő javaslat kidolgozását a Román–Jugoszláv Bizottságra bízták. A bizottság ülései so-

⁶⁹ Harold NICOLSON: *Peacemaking*. 1919. Constable, Paris, 1933. 135.

⁷⁰ BORSI-KÁLMÁN Béla: *Öt nemzedék és ami előtte következik. A temesvári levente-pör 1919–1920*. Noran, Budapest, 2006. 14.

rán mérlegelte a delegációk által kidolgozott, több elemből álló érvrendszereket. A határvonal megállapításánál a legfontosabb elvként a nemzeti elvet akarták alkalmazni, azzal a megszorítással, hogy csak a szerb és a román érdekeket kell vizsgálni, a magyar és német kisebbség érdekeit teljesen figyelmen kívül kell hagyni.

A nemzeti elv érvényesítését erősen hátráltatta, hogy a Bánság négy legfontosabb nemzete egy nagyon kevert etnikai térszerkezet keretei között élt. Bár léteztek homogénnek tekinthető szerb és román területi tömbök, ezek mellett létezett egy magyar tömb is, míg a németek ezen tömbök közé ékelődtek be. Így nagyon nehéz volt szerb–román relációban „igazságos” határokat megvonni. A bizottság arra törekedett, hogy a délszláv államhoz a lehető legkevesebb román, illetve a román államhoz a lehető legkevesebb szerb kerüljön.

A nemzeti elv mellett további elvek alkalmazásának igénye is felmerült mind a román, mind a szerb oldalról. Ezen elvek közül a történelmi elvek figyelembevételét a bizottság elutasította.

A bizottság hatáskör hiányában nem hozhatott – és nem is hozott – *de jure* döntést a bukaresti titkos szerződés érvényességének kérdésében. Viszont azzal, hogy hozzáfogtak a terület megosztásához *de facto* érvénytelennek tekintették azt.

A bizottság elkészített egy határjavaslatot a Bánság megosztására. De lett volna egy másik lehetőség is, jelesül az önrendelkezés és a népszavazás elvének alkalmazása. Azaz a bizottság nem a megosztás munkáját végzi el, hanem a népszavazás lebonyolítását javasolja a Négy Nagynak. Úgy véljük, a bizottság azért tekintett el a népszavazás elvének alkalmazásától, mert pontosan látták, hogy a lebonyolítás módja (megyéenként versus teljes Bánság) teljes mértékben befolyásolja a végeredményt. Ezért nem akartak magáról a lebonyolítás módjáról dönteni, így a népszavazás kiírásának lehetőségét elsüllyesztették.

Ezzel szemben a földrajzi-gazdasági (oszthatatlanság versus felosztás), közlekedési (vasút és vízi utak) és stratégiai érveket figyelembe vették a határvonal vitáiban. Ezek az érvek azonban sok esetben ütköztek az elsődleges rendezőelvnek kijelölt etnikai elvvel. Több város esetében ez olyan döntéskényszert jelen-

tett, hogy a vasútvonalat biztosítsák-e az egyik állam számára, vagy az adott város etnikai összetételét vegyék-e figyelembe.

Munkájának eredményeképpen a bizottság egy olyan határozatjavaslatot tett le a konferencia magasabb döntéshozó fórumai asztalára, melynek eredményeképp csupán 76 ezer román került a délszláv államhoz, illetve 65 ezer szerb kényszerült kisebbségi sorba a román állam keretei között. Azaz román és szerb nemzeti szempontból alapvetően igazságos határvonal született a Bánságban. Ennek ellenére a Bánság felosztásával egyik állam sem volt teljes mértékben elégedett. Ezt mutatja, hogy 1922-ben területcserére került sor.

Ezen megállapításunkat egy rendkívül súlyos fenntartással kell kiegészítenünk: Az 1930. évi jugoszláv és román népszámlás eredményei az alábbi képet mutatják. A Román Bánságban a német kisebbség aránya 24,5%, míg a magyar kisebbség aránya 10,7% (együtt 35,2%). A Szerb Bánságban, a német kisebbség aránya 23,7%, míg a magyar kisebbség aránya 17,5% (együtt 41,2%).

A fenti számok ismeretében kijelenthetjük, hogy csupán román és szerb szempontból beszélhetünk a Bánság sikeres megosztásáról. A bizottság azon döntése, hogy figyelmen kívül kell hagyni a bánsági német és magyar lakosság érdekeit, nagy létszámú magyar és német nemzeti kisebbséget eredményezett mind a Román Bánságban, mind a Szerb Bánságban.

Joggal merül fel a kérdés: lehetett volna jobb államhatárokat húzni a Bánságban? Válaszunk: igen. De ehhez egy rendkívül fontos tényezőt meg kellett volna változtatni. Nevezetesen a Bánságot nem kettő, hanem három állam között kellett volna felosztani. A Bánságon belül léteztek magyar etnikai tömbök – ezek közül a magyar többségű városok mellett a legfontosabb a törökkanizsai járás volt, illetve a Nagyikikindától délkeletre fekvő területek.⁷¹ Így ki lehetett volna alakítani egy olyan területsávot, melyet a magyar államhoz csatolva mind a Szerb Bánságban, mind a Román Bánságban jelentős mértékben lecsökkent volna a magyar kisebbség aránya. Azt el kell ismer-

⁷¹ KÓKAI Sándor: I. m. 174–175.

nünk, hogy ez a megoldás a német kisebbség helyzetén érdemben nem változtatott volna. Ugyanakkor feltételezhetjük, hogyha népszavazással dönthettek volna arról, hogy a három állam közül melyhez akarnak tartozni, lojálisabbak lettek volna választott államukhoz.